فۆکۆ و پێداچوونەوە بە ئێراندا:
شۆڕش، ئایین و نیئۆلیبڕالیزم

میشێل لیزێنبێرگ*
زانکۆی ئامستێردام

وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە: کوردەوان کەریمی

پێشەکی

زیاتر لە سێ دەیە پاش مردنی و نزیکەی چواردەیە لە دوای نووسراوە رۆژنامەییە بەناوبانگ یا بەدناوەکانی، لەسەر شۆرش دژی رژێمی پەهلەوی لە ئێران، پێشوازی کردن لە بەرهەمەکانی فۆکۆ تا ئێستاش بەردەوامە و، ئەمەشتا رادەیەک بە هۆی چاپ و بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکانی لە پاش مردنییەتی کە وای لە ئێمە کردووە بەو شتانەدا بچینەوە کە پێمانوابوو دەیانزانین. یەکەم شەپۆلی ئەم چەشنە بڵاوکراوانە، لە ساڵی ۱۹۹۴ بە بڵاوکرانەوەی کتێبێکی گەورەی چوار بەرگی بە ناوی Dits et écrits[1] هاتە ئاراوە کە لە نێوان زۆربەی بەرهەمەکانی تر، بۆ یەکەم جار بە فراوانی نووسراوەکانی فۆکۆی لەبارەی ئێرانەوە خستە بەردەست.[2] شەپۆلی دووهەم، بڵاوکردنەوەی وانەکانی Collège de France ی فۆکۆ لە ساڵی ۱۹۹۷ ەوە دەستی پێکرد و لانیکەم بە فەرەنسی لە ساڵی ۲۰۱۴دا کۆتایی پێهات (وەرگێڕاوی ئینگلیزیی دوایین بەرگەکەی لە ساڵی ۲۰۱۷دا خرایە بەر دەست)؛ پێشوازی کردن لێی بە ئارامی دەستی پێکردووە. لە ئێستادا، واپێدەچێت دیسان بەشێکی تر لەم جۆرە بەرهەمانە لە دوای مردنی بخرێنە بەردەست: لە سەرەتاکانی ساڵی ۲۰۱۸دا Les aveux de la chair، چوارەمین بەرگی مێژووی سێکسواڵیتە، بڵاو بووەوەو، گوایە بۆ بڵاو کردنەوەی چەند وانەیەکی دەیەی ۱۹۶۰ی، لە مارکسیسمەوە بگرە هەتا ویژە، پلان داندراوە.[3]

لێکدانەوەکان لەمەڕ فۆکۆ،پاش بڵاو بوونەوەی ئەم بەرهەمانە لە پاش مردنی، گۆڕانکاریی زۆریان بەسەردا هاتووە. بۆ تێگەیشتنمان لە نووسراوەکانی فۆکۆ لەسەر شۆڕشی ئێران، وتارەکانی ۱۹۷۹ی College de Franceی فۆکۆ لەسەر نئۆلیبرالیزم و «Naissance de la biopolitique»کە لە ساڵی ۲۰۰۴دا بڵاو کرایەوە، واپێدەچێت گرینگی تایبەتیان هەبێت؛ لەبەر ئەوەی کە ئەم بەرهەمانە ڕاست لە لووتکەی سەرقاڵبوونی فۆکۆ بە ئێرانەوە ئامادە و پێشکەش کراون.[4] ئەم وانەگەلە، وەکوو یەکێک لە یەکەمین هەوڵەکان بۆ سەرقاڵ بوون بە تیۆریی ئابووریی نیۆلیبراڵ لە ڕوانگەیەکی نامارکسیستییەوە، سەرنج و مشتومڕێکی بەرچاویان بەرەولای خۆیان ڕاکێشاوە؛ بەڵام لێرەدا من بەدوای پەیوەندییان لەگەڵ نووسراوە ئێرانییەکانیدا دەگەڕێم.[5]

لێرەدا، من، سەرەتا نووسراوەکانی ئێران لە میانەی باسێکی بەربڵاوتری فۆکۆ لەگەڵ مارکسیسم دادەنێم؛ دووەم، باس لەوە دەکەم هەتا چ ڕادەیەک بە هۆی کەڵکەڵەی تیۆریکی بەربڵاوتری ئەو سەردەمەوە بیچمیان گرتووە. سێیەم، من بەدوای ئەوەدا دەگەڕێم کە فۆکۆ، لە توێژینەوەکانی سەبارەت بە ئێران و بە گشتی ڕۆژهەڵات، هەتا چ ڕادەیەک بیرتیژی و ڕوانگە ڕەچەڵەکناسییەکانی (genealogical) دەپارێزێت. چوارەم و لەکۆتاییدا، باس لەوە دەکەم کە چۆن چەندین نووسەر لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بە تایبەتی تەلال ئەسەد، سەرەڕای ئەوەی خۆیان بە شوێنکەوتووی فۆکۆ دەزانن، بەڵام لە ڕاستیدا بۆ مۆدێلە تیۆرییە کۆنباوەکان دەگەڕێنەوە. ئەم بەشە بەناچاری تارادەیەک جێگای مشتومڕە؛ بەڵام ئامانجەکانی بنیاتنەرانەن نەک ڕووخێنەر. ئەم تێبینیانە، پێکەوە ئەم ڕاستییە دەخەنە پێش چاو کە وەرگرتنی میتۆد و ئایدیاکانی فۆکۆ لە بواری توێژینەوەی بەمێژوویی کردن (historicizing)دا، لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی مۆدێرن هێشتا بێ کەموکوڕی نییە.

۱.فۆکۆ، ڕاپەڕین و شۆڕش

لە بەهاری ۱۹۷۸دا فۆکۆ لە لایەن ئیدیتۆری ڕۆژنامەی ئیتاڵی Corrieredella sera بۆ نووسینی زنجیرە وتار و بابەتێک ڕاسپێردرا؛

لە جیاتی ئەوە، فۆکۆ پێشـــنیاری ڕێکخستنی گرووپێک لە نووســـەرانی کرد هەتا لە ســـەر کێشە و گرفتی هەمەجۆری هاوچەرخ بنووسن، بابەتگەلێک کە ئەو هەســـتی کـــرد ئایدیای نوێیان لێهەڵدەقولا. وادیارە لە سەرەتادا فۆکۆ، کاتێک بـــۆ یەکەمجار لە مارســـی ١٩٧٨دا، پرۆژەی «ژۆرنالیزمی ئایدیاکانی» گەڵاڵە کرد، هیچ پلانێکی بۆ ئـــەوە نەبووە کە یەکێک لە ئەندامانی گرووپە پێشـــنیارکراوەکەی خۆی، بۆ نووســـین لە ســـەر ئێران ڕاسپێرێ. زۆری پێنەچوو کە پاش ١٩ی ئاگێســـت،(بە هۆی ئاگرکەوتنـــەوە لە ســـینەمایەکی ئابادان کە مردنی ٣٧٧ کەســـی لێکەوتەوە و، پاشـــان نارەزایەتی دەربڕینی سەرتاســـەریی لـــە ئێـــران بە دوای خۆیـــدا هێنـــا) فۆکـــۆ بڕیـــاری دا، نـــەک تەنیا ئێران ببێتە بەشـــێک لە زنجیرە وتارە پێشـــبینی کـــراوەکان، بەڵکوو خۆیشـــی ســـەردانی ئەم وڵاتە بکا. یەکەم ســـەفەری بۆ ئێران لە ١٦ تـــا ٢٤ی ســـێپتامبری ١٩٧٨ و ئـــەوەی تریانـــی لە ٩ تـــا ١٥ی نۆوامبـــەری هەمان ســـاڵدا ئەنجـــام دا. وتارەکانی لە نێـــوان کۆتایی ســـێپتامبر، هەتا ســـەرەتای مانگی فێبریـــەی ١٩٧٩، لە ڕۆژنامـــەی Corriere چاپ و بـــڵاو بوونەوە. ئەگەر کەمێـــک تێبینیـــی تیۆریکیی فۆکۆ، ڕاستەوخۆ لەم نووسراوە ڕۆژنامەییانەدا بەرچاو دەکەوێ، بە پێچەوانەوە، ئەزموونەکانی ئێرانی لە هیچ شـــوێنێک، لە وتارەکانی Collège de Franceی ســـاڵی ١٩٧٩یدا، یـــان بڵاوکراوە ئاکادێمیکەکانی دیکەدا دەرناکەون. سەرەڕای ئەمەش، هەربەوجۆرەی کە لە درێژەدا باســـی لێدەکەم پەیوەندیی روون، بنەڕەتی و بابەتیانە لە خاڵە گرینگەکاندا، لە نێوانیاندا هەیە.

تەنیـــا لە بابەتی ســـێهەمدا بوو کە فۆکۆ دەستی کرد بە وردبینی لە سەر ئایین وەکوو فاکتەرێک لە نارەزایەتییەکاندا. بەناوبانگە، ئەو دەینووســـی چۆن کاتێک لە خەڵکی خۆجێی دەپرســـی چییان دەوێ، لـــە دەکەس نۆیان دەیانوت نەک شـــۆڕش(revolution) بەڵکوو دەوڵەتـــی ئیســـلامییان دەوێ.[۶] ئـــەو هەم بەو وڵامە سەرســـام دەبـــوو و هەمیش پێی دەشـــڵەژا و، بە تایبەت بـــە بینینی ئارەزووی بەشـــێکی زۆر لـــە ئێرانییەکان بۆ خســـتنە مەترســـیی ژیانیان لە پێناو دروشـــمێکدا کە ناتوانـــن ناوەرۆک یـــان مانایەکی بە وردی بۆ دەستنیشـــان بکەن. جگە لەمە، ئەم ڕاستییە کە جەماوەر خوازیاری شـــۆڕش نەبوون، کەموکوڕی و سنووردار بوونی مێژوویی و جۆگرافیایی ئەو دەستەواژە {Revolution} و لەگـــەڵ ئەوەشـــدا، هەڵبەت ســـنووردار بوونی مارکسیسم ـ لێنێنیســـمی شۆڕشـــگێرانەی وەبیـــری فۆکۆ هێنایـــەوە. ئەو نە وشـــیاریی شۆڕشـــگێرانەی دەبینی کە بە هـــۆی ناکۆکییە چینایەتییەکانەوە ســـازبووبێ و، نە ڕێبەرایەتییەکی شۆڕشگێری پێشەنگ، بەو جۆرەی کە تیوری و پراکتیســـی لێنێنیستی بڕیارە ببێ، بەڵکوو لەبری ئەوانـــە، ئەوەی دەبینی کە پێی دەوت «ئیرادەی تـــەواو یەکگرتووی کۆمەڵایەتی» بۆ ئەوەی کە شا بڕوات.

بـــە پێـــی چاوپێکەوتنـــی لـــە گـــەڵ شـــەریعەتمەداری، فۆکـــۆ ڕایگەیاند کە هیچ کەســـێک لە ئێـــران لەوە تێنەگەیشـــت کە چەمکـــی «دەوڵەتـــی ئیســـلامی» ئاواتێکە بۆ ئەوەی کە ئاخوندی شـــیعەی ئێرانی ببن بە حاکم یان تەنها دەوری دیاریکردنی چوارچێوە و قاوخـــی حوکمداریێتی بگێـــڕن. بە کەڵک وەرگرتن لە سوودەکانی ڕامان لە ڕووداوەکانی پێشـــوو {بە عەقڵـــی ئێســـتاوە}، ئەکرێ بە

> **زیاتر لە سێ دەیە پاش مردنی و نزیکەی چواردەیە لە دوای نووسراوە ڕۆژنامەییە بەناوبانگ یا بەدناوەکانی، لەسەر شۆڕش دژی ڕژێمی پەهلەوی لە ئێران، پێشوازی کردن لە بەرهەمەکانی فۆکۆ تا ئێستاش بەردەوامە**

ئاسانی ڕەخنە لە ئەم بانگەشە گەزافانە بگرین.[۷] لە ئاکامدا خواستی خومەینی بۆ کۆماری ئیسلامی، بە ڕێبەرایەتیی ناهەڵبژێردراوی شۆڕای پاسەوانەکان(شۆڕای نیگابان)، پێکهاتوو لە ئاخوندی بەساڵاچووی بە تەنهاپیاو، لە ململانێی دەسەڵاتی ساڵی ١٩٧٩دا سەرکەوتنی بەدەست هێنا. جگە لەمە فۆکۆ تارادەیەک ئایدیالیستی و بەبێ گومان لە بەشێکیدا، لە ژێر کاریگەری و هاندانی توێژینەوەی بەردەوامی لە سەر ڕەفتاری مەسیحیدا، سەرهەڵدانی ئێرانی وکوو پێشاندەری خواستی نەک بەتەنها گۆڕینی دەوڵەت و دەزگای سیاسی، بەڵکوو هەروەها بۆ گۆڕانکاری لە کەسایەتیی خۆیاندا بینی؛ بە تایبەتی ئەو تێبینیی ئەوەی کرد کە ئیسلامی شیعە (هەربەوجۆرەی کە بە دروستی تێبینیی کردبوو) وەکوو هەڵگری بەڵێنی گۆڕانکاری لە سووژەبووندا بە هۆی دیووە ڕۆحانییەکەیەوە، زیاتر لە دروشمی مارکسیستی ـ لێنێنیستیی، نارەزایەتییەکانی ئاراستە دەکرد.[۸]

لە نێوان ئەو نووسەرانەی کە ناوبراو بە مەبەستی ئامادەسازی بۆ سەردانەکەی خوێندیانییەوە، کۆمەڵناس پاوێل ویل و ئەوەی کە زۆرتر سەرنجراکێشە، لوویس ماسینیۆن و هانری کۆربینە.[۹] هەربەوجۆرەی قەمەری تەبریزی باسی دەکات، خوێندنەوەی فۆکۆ لە سەر ماسینیۆن و کۆربین، «وای لێکرد کە لە شۆڕشێک تێبگات کە ئەو شۆڕشەی لە پێوەندی لەگەڵ دووبارەبوونەوەی ڕۆحانی «بەدواداگەڕانی حەقیقەت»[۱۰]دا بینی». بە ئەگەری زۆر ئەم ڕۆژهەڵاتناسانە و خوێندنەوەی خودی فۆکۆ لە سەر بە سووبێکت کردنی ئەخلاقی و سیاسیی باوکەکانی کڵێسە، وەکوو بەشێک لە توێژینەوەی بۆ بەرگەکانی دواتری «مێژووی سێکسوالێتە»[۱۱] بوون کە سەرنجیان بەرەو لایەنە ئایینییەکانی شۆڕش، بە جێگای هۆکارە مادییەکانی ڕاکێشا. بە واتای دیکە: لایەنە ڕۆحی و ئایینییەکانی شۆڕش شتێک نەبوو کە فۆکۆ لە ئاکامی هەڤپەیڤین لە گەڵ خەڵکی ناوخۆ دۆزیبێتیەوە؛ لە جیاتی ئەوە، هۆگریی بەم لایەنانە {ئاینی و ڕۆحانی}لەو ساتەوەختەوە پەیدا کردبوو کە بە شێوەیەکی جیددی، دەستی بە توێژینەوە لە سەر ئەو وڵاتە، وەکوو ئەنجامی هۆگریی بەربڵاوی خۆی لەمەڕ خۆڕاهێنانی ڕۆحی کردبوو.

ئەوەی سەرنجی فۆکۆی لە ئێران بەرەولای خۆی ڕاکێشا، ئاسۆی شۆڕش نەبوو (لە مانگی ئاگێست و سەرەتای سێپتامبێردا، بە هەرحاڵ هێشا دوورەدەست بوو)، بەڵکوو دیاردەی سەرهەڵدان(Revolt) بوو: سەرنجی ئەو زیاتر لە سەر نارەزایەتییەکان بە دژی شێوازێکی تایبەتی دەوڵەت و نەک لەسەر شەڕی دەسەلاتی دواتر، لەمەڕ خولقاندنی ڕێباز و نەزمێکی سیاسیی نوێ بوو. فۆکۆ بە هۆی بینینی دیمەنی جەماوەری بێچەکی بەرهەڵستکار و، سەرئەنجام ڕووخاندنی یەکێک لە بەهێزترین و سەرکوتگەرترین دەوڵەتەکانی دونیا، نەتەنیا بە سوپایەکی تۆکمە، هێزەکانی پۆلیس، تۆڕی هەوڵگری خۆی، بەڵکوو هەروەها بە پشتیوانیی ئامریکا، سەری سورمابوو.

ئەو تێبینیی ئەوەی کرد کە بانگەوازەکان بۆ دەوڵەتی ئیسلامی، ئاشنا بەڵام بەئاستەم دڵنیاکەرەوەن[۱۲]و، هەروەها دەنگی مەلاکانی کە خوازیاری دەرچوونی شا بوون بە «سامناک» و هتد[۱۳] هەڵسەنگاند. کەوابوو ئەستەم کەسێک بتوانێ لیبراوانە بانگەشە بکات، بەوجۆرەی کە زۆرێک لە دژبەرانی و بەناوبانگترینیان ژانێت ئافاری و کێوین ئاندێرسۆن وتوویانە کە فۆکۆ بە هۆی دڵگەرمی و پەرۆشییەوە بۆ شۆڕشی ئیسلامی کوێر ببوو، یان ئەوەی کە ئەو بە هۆی ڕێژەگەریی فەرهەنگی بانگەشەبۆکراو و نەفرەت لە مۆدێرنیتەی سێکۆلاری ڕۆژئاوایی، پشتیوانیی لە خومەینی و کۆماری ئیسلامی کرد، دانی پێدانان و بە خێری هێنان.[۱۴] ئافاری و ئاندێرسۆن هەم لە شیکاریی

بۆچوونەکانی فۆکۆ و هەم لە گێڕانەوی شۆڕشی ئێراندا تووشی هەڵەی زەق دەبن؛[١٥] بەڵام من لێرەدا دەمهەوێ لە سەر جیاوازیی میتۆدیکی نێوان ڕێبازەکانی ئەوان و فۆکۆ هەڵوەستە بکەم. بە تایبەت واپێدەچێ کە ئافاری و ئاندێرسۆن بۆ ژمارەیەک گریمانە و چەمکی مۆدێڕن و سێکۆلار گەڕانەوە کە بە ئاشکرا لە لایەن فۆکۆوە، خرابوونە ژێر پرسیارەوە. ئەم نیگەرانییە، بەر لە هەموو شتێک چەمکی شۆڕشە. هەربەوجۆرەی بێهرووز قەمەری تەبرێزی بە دروستی تێبینیی دەکات، یەکێک لە سەرەکیترین ئامانجەکانی فۆکۆ لە سەر شیکاریی سەرهەڵدان، داستانی مارکسیستیی شۆڕشە، کە تا ڕادەیەک بە هۆی گفتوگۆکانی ئەوکات، لە دەوری گێڕانەوەی ڕێویزیۆنیستی فرانسوا فۆرێ، لە شۆڕشی ١٧٨٩ی فەرانسە، هاتبووە ئاراوە، گێڕانەوەیەک کە بۆچوونە کلاسیک و مارکسیەکانی، کە بیچم گرتووی ئانتاگۆنیسمی چینایەتی بوون، ڕەد دەکردەوە.[١٦] نابێ توندوتۆڵ گرتنی درێژەدان بە مارکسیسم لە ناو بەشێکی بەرچاوی چەپی فەرانسە لە دەیەی ١٩٧٠دا بە کەم سەیر بکرێ. ڕوانگەی بێ ئامانی دژی مارکسیستی کە لە نووسراوەکانی ئێرانی فۆکۆدا (و بە شێوەیەکی نەرمتر لە وتارەکانی لە سەر نێئۆلیبراڵیزمدا) دەردەکەوێ، بێگومان ئەوەی کە فرەتر پێی پەست دەبێ، خوێنەرانی مۆدێڕنیست و سێکۆلاری ئەو لە باڵی چەپ وەکوو ئافاری و ئاندێرسۆن و بەم دواییانە زامۆرا و بێهرێنتن.[١٧] فۆکۆ سیاسەتی شۆڕشگێرانەی ڕزگاریخوازانە زۆریش ڕەد ناکاتەوە، ئەگەرچی وەکوو پرسیار، کاربوردی تایبەت و لەڕووی مێژوویی و جوگرافیاییەوە دیاریکراوی، چەمکی شۆڕش دەخاتە ژێر پرسیارەوە: ناوبراو جەخت لە سەر دژوارییەکانی ڕوونکردنەوەی تایبەتمەندی شۆڕشە ئیلهامگرتووەکان لە ئایینەوە لە ئێران، وەکوو شۆڕشێک کە لە خۆگری ململانێی چینایەتی، پێشەنگەکانی شۆڕش و خاڵی دیکەی هاوشێوە بێت، دەکاتەوە.[١٨] ئەو بە هەڵسەنگاندنی شۆڕشی ئێرانی وەکوو ڕووداوێکی شانۆیی و، وەکوو بۆنەیەکی بەکۆمەڵی قابیلی بەراوەردکردن لە گەڵ تراژیدیایەکی یۆنانی، بەڵگە دەهێنێتەوە کە ئەمە گۆڕەپانی خەباتی چینایەتی وەکوو توخمی سەرەکی یان دەستەواژەکانی یان ئاکامەکەی(énouement)نییە.[١٩]

بە وتەی ناوبراو ئەم شۆڕشە، بە هۆی داخوازیی کێشەی ئابوورییەوە ئاراستە ناکرێ بەڵام کاراکتێرێکی بە تەواوی سیاسیی هەیە و لە ئایینێکەوە ئیلهام وەردەگرێ کە لەچاو گۆڕینی دونیا، کەمتر باسی قیامەت دەکات.[٢٠] جگە لەمە گەلێک جاران بەڵگە دەهێنێتەوە کە ئەم شۆڕشە بە نەبوونی پێکناکۆکیی چینایەتی و غیابی حیزبێکی پێشەنگ ئەناسرێتەوە و بانگەشە دەکات کە چین وتوێژە جیاوازەکانی کۆمەڵگای ئێران، بە ئیرادەیەکی گشتیی یەکپارچە و بە هێزەوە، لە دەوری خواستی دەست لەکارکێشانەوەی شا، بە تەواوی یەکی گرتووە.[٢١] کەچی ئەو لە درێژەدا دەڵێ کە ئەم ئیرادە گشتیە، لەبری پرۆگرامێکی سیاسیی دیاریکراو، خۆی لە سەرهەڵدانێک بە دژی سیاسەتەکاندا دەردەخات: ئەمە مودێڕنترین و شێتانەترین سەرهەڵدان بە دژی هەم لیبرالیزم و هەم سۆسیالیزمە و لەگەڵ پەرەگرتنی بە دژی زەینییەتی مۆدێڕن و سێکۆلار، هەر دوو فۆرمی دەوڵەت یان حوکمداریێتی بە سەر جەماوەرەکەیدا دەسەپێنێ.[٢٢]

ئەم جەخت کردنە ـ لەڕاستیدا جەختی زیاد لە پێویست ـ لە سەر کاراکتێری یەکگرتووی ئیرادەیەک کە فۆکۆ لە سەرهەڵدانەکاندا دەیبینی، لەوانەیە زۆر بە هۆی چاوپۆشی کردن لە جیاوازیی فیرقەیی، ئەتنیکی و سیاسی وەکوو جەخت کردنەوە بە دژی بۆچوونەکانی مارکسیستی نەبێت، بەڵکوو جەخت کردنەوە لەسەر ئەوە بێت

کە ڕاپەڕینەکان بە هۆی ململانێی چینایەتی سەریان هەڵنەدابوو یان لە لایان حیزبێکی پێشەنگەوە، ڕێبەرایەتی نەدەکران و یان وشیار نەکرابوونەوە.تا ڕادەیێک فۆکۆ لەمەیاندا ڕاستی دەکرد: ئەو بە دروستی سەرنجی بەرەو یەکێک لە دیارترین دیوەکانی شۆڕش ڕاکێشا: ـ کاتی بەڵام زۆر گرینگ ـ یەکیەتی نێوان چەوساوەکان و بازارییەکان یان بازرگانە شارنشینەکان. ئەو هەروەها پرکێشی کرد باس لەوە بکات کە ئیسلام لەوانەیە ببێت بە هێزێکی شۆڕشگێڕانە لە دونیای ئیسلامدا، کە ئەتوانێ خەڵک زۆر ئاسانتر لە ڕێتۆریکی مارکسیستی- لینینیستی بە تایبەت بۆ کێشەی فەلەستین بجووڵێنێ. بیرکردنەویەکی هەڵە بێت یان، بەڕاستی ئەمە لە پێشبینی پێغەمبەرانە دەچێت : بە درێژایی دەیەی ١٩٨٠ و، بەتایبەت پاش دارمانی بەرەی ڕۆژهەڵاتی کۆمۆنیست، فۆڕمگەلی نوێی ئیسلامی سیاسی شۆڕشگێڕانە، لە ڕاستیدا دەبن بە جێگرەوەی کۆمۆنیزم وەکوو سەرەکیترین گوتاری دژی لیبراڵی و دژی ڕۆژئاوایی. ئەوەی کە فۆکۆ نەیبنی یان ئەوەی بە ئاستەم بتوانێ پێشبینی بکات ئەم ڕاستییەیە کە ئەم هێزە سیاسی و شۆڕشگێڕانە نوێیانەی ئیسلام، چ شیعە و چ سوننە، ئەتوانن زۆر توخمی مارکسیست/ لینینیستی لە ناو ئایدۆلۆژیاکان و ڕێکخراوە فرەچەشنەکانی خۆیاندا تێکەڵ بکەن یان بەرهەمیان بهێننەوە.

> فۆکۆ سیاسەتی شۆڕشگێڕانەی ڕزگاریخوازانە زۆریش ڕەد ناکاتەوە، ئەگەرچی وەکوو پرسیار، کاربوردی تایبەت و لەڕووی مێژوویی و جوگرافیاییەوە دیاریکراوی، چەمکی شۆڕش دەخاتە ژێر پرسیارەوە

٢.نیئۆلیبراڵیزم، دەوڵەت و بەرەنگاری

پاش ئەم باسە سەبارەت بە تێبینییەکانی فۆکۆ لە سەر چەمکی مارکسیستیی شۆڕش، ئێستا با سەرنجێکی ئەم ڕاستییە بدەین

کە ئەو ئامادەکارییە و وتنەوەی بەشێک لە زنجیرە وانەکانی «کۆلێژدوو فرانسی»، لە سەر نیئۆلیبراڵیزم، ڕاست لە کاتێکدابووکە سەرقاڵی سەردانیکردنی ئێران بوو و لەسەری دەنووسی- ڕاستییەک کە واپێدەچێ لە لایەن ئافاری و ئاندێرسۆن و هەروەها زامۆرا و بێهرێنت لە پێش چاو نەگیراوە. فۆکۆ بەهەمان ڕادە کە سەرنجی بەرەو تەکنۆلۆژیاکانی نیئۆلیبراڵی دەوڵەت ڕاکێشرا، شەیدای شۆڕشی ئێران بوو: ئەو هەردووکیانی وەکوو پێشکەشکردنی دەرفەت یان هیواگەلێک بەمەبەستی زاڵبوون یانی لانیکەم بەرەنگاریی فۆڕمە باوەکانی دەوڵەت، یان عەقڵانییەتی سیاسی بە تایبەت لە نموونەکانی سۆسیالیزم، سۆسیال دیموکراسی و، دەولەتی خۆشگوزەرانی لەو ئەورووپا و، دیکتاتۆری سێکۆلار لە ئێران دەبینی. ئەمە بەو مانایە نییە کە بەهەرحاڵ ئەو سەبارەت بە هەرکام لەو دووبابەتە گەشبین بوو. بە سەرنجدان بە پەسەند نەکردنی توندوتۆڵ و پێشوەختی هەموو فۆڕمەکانی یۆتۆپیاخوازی، لە ڕاستیدا جێگای سەرسوڕمان دەبوو ئەگەر بیویستایە هەردووک پرۆژە یۆتۆپیاییەکانی نیئۆلیبرال یان ئیسلامییەکان وەربگرێ یان دانیان پێدابنێ.

ئاشکرایە کە هیچ بوون یان دیاردەیەک بە ناوی نیئۆلیبراڵیزمەوە بوونی نییە، هەربەو جۆرەی کە فۆکۆ یەکەمین کەس بووە کە دانی پێداناوە. لەڕاستیدا ئەوبە توندی لە نێوان دوو لە ناسراوترین جۆرەکانی، واتە ئۆردوولیبراڵیزمی پاش جەنگ لەئاڵمان، قوتابخانەی شیکاگۆ کە لەدەورووبەری میلتۆن فریدمەن لە دەیەی ١٩٧٠دا شێوەگیربوو، خۆی بە جیاواز دەزانی. ئەم دەیەیە لانیکەم

لەئەورووپا و ئامریکا، وەکوو مەرگی کینزیسم ناسرا، بەشێکی بەهۆی بەردوامیی ڕکوود (stagnation) و بەشێکی تری بەهۆی گۆڕانکارییە بنەڕەتییەکان کە دەگوترا بە هۆی گەشەی کۆمەڵگای پاش پیشەسازی و لەگەڵ ئەویشدا گۆڕینی پێکهاتەی «چینی کرێکار» بەو چەشنەی لە لایان مارکس و ئەنگێلزەوە چەمکسازیی بۆ کراوە. لەڕوانینێکدا بۆ دواوە، ئاشکرایە کە قەیرانەکانی دەیەی ۱۹۷۰ چەندە قووڵ بوون و، سیاسەتی چاکسازییە نێئۆلیبرالییەکانی تاچێر و ڕەیگان و ئەوانی دیکە چەندە ڕادیکاڵن، بەڵام ئێمە نازانین تا چ ڕادەیەک فۆکۆ و ئەوانی دیکە، لەمە تێگەیشتن کە شتێکی نوێ لە هەڕەتی دەرکەوتندابوو. ئاشکرایە نابێ ئەوەی ئێستا دەیزانین بەسەر ڕابردوودا بیسەپێنین، لە کاتێکدا بە هیچ جۆرێک کەس نەیدەتوانی بزانێ کاریگەرییەکانی چەندین دەیە دواتر چەندە قووڵ و سەرنجڕاکێش دەبێ.

ئاشکرایە فۆکۆ ئەم وتارانەی وەکوو سەرەتایەک بۆ باسێکی تێروتەسەلتر سەبارەت بە بایۆسیاسەتی مۆدێرن دەبینی(لەکاتێکدا دەرکەوتبوو کە کەڵکەڵەی تیۆریکی ئەو لە شێوازە مۆدێرنەکانی دەسەڵاتەوە بۆ تەکنیکەکانی بە سوبێکت کردنی (subjection) سەرەتای مەسیحییەت لە حاڵی گۆڕاندا بوو)؛ بەڵام ئەمەی دوایی هیچ کات بەدی نەهات. بەهەرحاڵ نابێ چاوپۆشی لەم ڕاستییە بکرێت کە بۆ فۆکۆ، شیکاریی لیبرالیزم وەکوو ڕژیمێکی دەوڵەتی کە چەمکی کلاسیکی عەقڵانییەتی دەوڵەت (raison d'état) ڕەد ئەکاتەوە، پێشمەرجێک بۆ تێگەیشتن لە بایۆسیاسەتە. لە وڵامی پرسیارێکدا لە سەر لیبرالیزم هەروەها دەڵێ: هەربەوجۆرەی کە نارەزایەتییەکان بە ناوی دەوڵەتی ئیسلامییەوە ساز دەبێ، «ڕاستیی کۆنکرێت و خێرای»[۲۳] ئێمە خۆی دەردەخات. هەم لیبرالیزم وەکوو شێوازێکی حوکمداری و هەم ئێران وەکوو شێوازێکی سەرهەڵدان، بەشێک لە نیگەرانیی فەلسەفیی بەربڵاوتری لە گەڵ ڕاستێتی(actuality) بوون، واتە بە هێنانە ئارای پرسی ڕۆشنبیری وەکوو پیشاندانی مەسەلەی فەلسەفی ڕاستێتی وەکوو ڕووداوێک و، بەگەڵاڵەکردنی ئەم پرسیارە کە ڕاست لە ئێستادا چیمان بەسەردا دێت؟[۲۴]

> **فۆکۆ به باشی دەیزانی ئێرانی ژێر دەسەلاتی شا، نە دەوڵەتی لیبراڵ و نە ئابووریی نێئۆلیبراڵی نەدەناسی، تەنانەت ئەگەر هاوپەیمانی ئامریکاش بێت؛ لەباتی، ئەو شتە بوو کە ناوبراو پێی دەگوت «دیکتاتۆری پاشکۆ»**

تارادەیەک بە هۆی گواستنەوەی فۆکۆ لەسەرقاڵی بە چەمکی بەرەنگاری و پێکناکۆکی بەرەو حکوومەتمەندی (governmentality)، لەوانەیە هەروەها بە هۆی فۆکووسی ناوبراو لە سەر ژمارەیەک دەقی بنەڕەتی لە بری پراکتیسی نێئۆلیبراڵی هاوچەرخی ڕاستەقینە، (کە بۆ نموونە ئەکری لەم وتەی پێنۆشەدا بدۆزرێتەوە: La Naissance de la biopolitique) لە چاو هەندێکی تر لە بەرهەمە ڕەچەڵەکناسییەکانی، سەرنجێکی کەمتر بە بەرەنگاری و خەبات ئەدات.[۲۵] بەم حاڵەش ناتوانین لەمە بەم ئەنجامە بگەین کە فۆکۆ بە هۆی دژایەتیکردنی مارکسیسم و بەدەوڵەتی کردنەوە (étatism)، ئەوەندە کوێر ببوو کە دیوە هەرە تاریکەکانی نەبینی؛ بەڵام ئەمە ڕاست ئەو ئەنجامەیە کەهەندێ لە بەشداربووانی بەرگی ساڵی ۲۰۱۵ لە سەر فۆکۆ و نێئۆلیبراڵیزم، کە لە لایەن زامۆرا و بێهرەنتەوە ئیدیت کراوە، پێی گەیشتوون. خاڵی سەرەکیی ئەم بەرهەمە ئەوەیە کە فۆکۆ تەنها هۆگریی بە نێئۆلیبرالیزم نەبوو،

بەڵکۆ بەشـــێوەیەکی ئەرێنی هاوسۆزیی بۆی هەبوو، بەشـــێکی بە هۆی ئەوەی کە بە دوای جێگرەوەیـــەک بۆ چەپی فەڕانســـەدا دەگەڕا کـــە لە ژێر دەســـتی مارکسیســـم و حیزبی کۆمۆنیستی فەڕانسە (PCF)دا بوو و بەشێکی بە هۆی ئەوەی کە دەگوترێ ناوبراو تا ســـاڵی ١٩٧٧ لەمەڕ ئیمکان و بەسوود بوونی شۆڕش گومانی هەبوو.[٢٦] بەتایبەتی، زامۆڕا و بێهرێنت دەڵێن لەم قۆناغەدا فۆکۆ لەگەڵ ئەو {بەرەی} پێیدەگوترێ چەپی دووهەم، کەوتبوو،کەلەبری دەست تێوەردانی دەوڵەت، سەرنجی خستبووە ســـەر خۆبەڕێوەبەریتـــی(Autogestion) و ئایدۆلۆژیستە سەرەکیەکەی پییێر ڕۆزانۆواڵۆن، قوتابیی فۆکۆ بوو. ئـــەوان ئەم تێکەڵبوونەیان وەکوو نیشانەی خواســـتی فۆکۆ بۆ گەڕان بە دوای جێگرەوەیەک بۆ هەرکام لە سیاســـەتی شۆڕشـــگێڕانە و دەوڵەتی سۆسیالیستی سەیر دەکەن.

لە دەربڕینێکدا کە بە تەواوی لە ئافاری و ئاندێرســـۆن دەچێت، زامۆڕا و بێهرێنت بەڵگە دەهێننـــەوە کە فۆکۆ بڕوایەکـــی مەوهوومی هەبوو کە فۆڕمە نیئۆلیبراڵەکانی دەســـەڵات، لە فۆڕمە لیبراڵ و سۆســـیال دیمۆکراتەکانی حوکمداریتی، دیسیپلینی کەمتریان هەیە،[٢٧] بەڵام لە مشتومڕی دڵ گەرمانەیاندا، چاوپۆشی لە خاڵێکی شـــیکاری دەکەن کە فۆکۆ لێرەدا هەوڵ دەدا سازی بکات. ئەو بەڵگە دەهێنێتەوە کـــە تەکنۆلۆژیای نیئۆلیبراڵیـــی دەوڵەت، لە خۆگری فۆڕمگەلی نادیســـیپلینی دەسەڵاتە، بـــەم مانایە کـــە لەســـەر بنەمای ئاســـایی کردنەوەی بابەتی نائاسایی، یان قەدەغەکردن (یان تەریک خســـتنەوە)ی ئەوەی کە ناتوانێ ئاســـایی ببێتەوە، نییـــە. بەهەرحاڵ ئەمە بەو مانایە نییە کە هیچ جۆرێکی دەســـەڵات یان پرۆسەیەکی تێدا نییە.

ڕەخنەکانـــی فۆکـــۆ لەســـەر دەوڵەتـــی خۆشـــگوزەرانی هەتا ئێســـتاش تا ڕادەیەکی زۆر بێ سەرئەنجام ماوەتەوە یان کەڵکیان لێ وەرنەگیـــراوە. هەرچۆنێک بێت، ئەمانە زامۆڕا لەگەڵ بەڵگەهێنانـــەوەی نیئۆلیبراڵی پێکەوە نابەســـتنەوە، بەڵام ڕوانینێکی زۆر ڕادیکاڵتر دەگرێتەوە کە پێی وایە نیگەرانی ســـەبارەت بە تەندروســـتیی گشتی و خۆشـــگوزەرانیی تاکەکەســـی، پیشاندەری ئاســـایی بوونەوەی کاریگەریـــی خۆشـــگوزەرانی ئینزیباتییـــە (disciplinary). هاوشـــێوەی ئافـــاری و ئاندێرســـۆن، زامۆرا و بێهرێنت، ڕاســـتەوخۆ و ناڕاســـتەوخۆ پشـــتیان بـــە بابەتـــی تەواو ئۆمانیستی، سێکۆلاریستی و/یان مارکسیستی بەستووە، کە خودی فۆکۆ پەسەندی نەکردن و، دەیانـــەوێ مەحکـــووم نەکـــردن وەکـــوو دانپێدانان پیشـــان بدەن؛ جگـــە لەمە ئەوان هەوڵـــە میتۆدیکەکانی فۆکۆ بـــۆ دابڕان لە دەوڵەت، وەکـــوو چەمکێکی شـــیکاری یان ڕاڤەیی، وەکوو نەفرەتێکی بنەڕەتی لە دەوڵەت لێـــک ئەدەنـــەوە. لەکۆتاییدا و لـــە هەمووی گرینگتر لە کۆنتێکســـتی ئێستادا، بانگەشەی ئەوەی کە فۆکۆ دەســـتبەرداری سیاســـەتی شۆڕشگێڕانە ببوو– کەبە بەردەوامی لە لایان زامۆڕا و ئەوانی دیکـــەوە دووپات کراوەتەوە- ، کاتێک کە کەســـێک نووسراوەکانی لە سەر شۆڕشـــی ئێران لەبەرچاو دەگـــرێ –وەکوو وترا هاوکات لەگەڵ ئامادەسازی و پێشکەش کردنـــی وتارەکانـــی نیئۆلیبراڵی نووســـراوە- هەرەس دێنێ. لەمانەوە دەردەکەوێ کە فۆکۆ سیاسەتی شۆڕشـــگێڕانەی ڕەد نەکردبووەوە، بەڵکـــوو تەنها چەمکی پۆســـت ڕۆســـۆیی مارکسیست/لێنینیستیی شۆڕشی ڕەد کردەوە؛ ئـــەو وای بۆدەچوو ئەم چەمکـــە تایبەتە، بێ کـــەم و زیاد مێژوویەکی تایبەتی ئەورووپایی هەبوو کە لـــە کۆتاییەکانی دەیەی ١٩٧٠دا دوایی پێهاتبوو.

بـــەڵام فۆکۆ تەنها ســـەبارەت بە چەمکی مارکسیســـتیی شـــۆڕش گومانـــی زیـــادی نەدەکرد. لە ناوەڕاســـتی ساڵی ١٩٧٨دا، ئەو هەروەها وادیار بوو بەو ئاکامە گەیشـــتبێ کە

بارودۆخی دەوڵەتی ئینزیباتی (disciplinary state) لە قەیراندایە، بەشێکی وەکوو ئاکامی فۆرمە نوێیەکانی بەرەنگاری؛[28] لە ئەنجامدا واپێدەچێ کە گومانەکانی لە سەر دیسیپلین پەرەپێدابێ یان بۆ ئەو مەسەلەیە، بایۆ سیاسەتی وەکوو پێناسەی چۆنییەتیی دەسەڵاتی مۆدێرنیتە هێنابێتە ئاراوە. کەوابوو خوێندنەوەی ورد لە وتارەکانی ١٩٧٩ی، ئاشکرای دەکات کە ئەو لیبراڵیزم ـ و بەتایبەت نیئۆلیبرالیزم ـ ی، راست وەکوو بێ دیسیپلینی (non-disciplinary) دەبینی کە تەکنۆلۆژیای نائاساییی مۆدێرنی دەوڵەتە.[29] بەشێوەیەکی گشتی لەم کاتەدا، کەڵکەڵە بیردۆزییەکانی بەرەبەرە لە دەسەڵات و زانستەوە بەرەو فۆکووس کردنی پێکناکۆکیتەوەری کەمتر جیهانی، لەسەر دەسەڵات و حەقیقەت گۆڕانی بەسەرداهات، کە دەیتوانی خودی دەوڵەتیش لەخۆ بگرێت. تا ئەو رادەیە کە هەرکام لەم خولیا تیۆریکانە، بە روونی لە کارە رۆژنامەیییەکانی فۆکۆ لە سەر ئێران دەرناکەوێ، ئەمە لە کەڵکەڵەکانی سەبارەت بە دەوڵەت (و لە یەک بابەتدا رژیمەکانی حەقیقەت) لەبری دەسەڵات و زانست، تا بگات بە چەمکە تەکنیکییەکانی وەکوو «دیسیپلین» یان «بایۆسیاسەت» دەبیندرێ. تەنانەت نووسراوەکانی ئێرانی درگای ئەم پرسیارە دەخەنە سەرپشت کە چ شێوازگەلێکی دەسەڵات و، فۆرمگەلێکی حکوومەتمەندی (governmentality)، هەردووی پادشایی پەهلەوی و کۆماری ئیسلامیان دارشتووە و، ئەگەر هەبێ ئابووری چ دەورێکی لەواندا گێڕاوە. لەرێگەی بەرفراوان کردنییەوە، توێژینەوەیەکی رەچەڵەکناسیانەی بەردەوامی دەوڵەتە مۆدێرنەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراست کە دانەبەزێ بۆ هەرکام لە پۆلێن بەندییەکانی مارکسیست یان لیبراڵ، بە زۆری هێشتا ماوەتی بنووسرێ.[30]

کەوابووو لە یەکەم دەرخستندا وادەردەکەوێ کە لە نێوان وتارە ئاکادێمیکەکانی فۆکۆ و رێپۆرتاژە رۆژنامەوانییەکانیدا، لێکچوونێکی کەم هەیە. بەو پێیەی کە فۆکۆ بە باشی دەیزانی ئێرانی ژێر دەسەڵاتی شا، نە دەوڵەتی لیبراڵ و نە ئابووریی نیئۆلیبراڵی نەدەناسی، تەنانەت ئەگەر هاوپەیمانی ئامریکاش بێت؛ لەباتی، ئەو شتە بوو کە ناوبراو پێی دەگوت «دیکتاتۆری پاشکۆ».[31] لەبەر ئەمە کۆی سەرباسی لیبراڵیزم، بەو جۆرەی کە لە LaNaissance de la biopolitique دا باسی لێکراوە، واپێدەچێ بە سانایی پەیوەندیی بە کەڵکەڵەکانی لەمەڕ ئێرانەوە نەبێت. لە راستیدا،فۆکۆ لە رێپۆرتاژەکانی ئێرانی خۆیدا، سەبارەت بە چۆنییەتیی هەوڵی رژێمی شا بۆ بەرێوەبەرێتیی ئابووری کەمێکی نووسیوە، بێ ئەوەی باسی شکستی پرۆژەی «شۆرشی سپی» بازارتەوەر و مودێرنی دەیەی ١٩٦٠بکات.[32] بەهەرحاڵ نابێ لە یادمان بچێت کە فۆکۆ نەک وەک رێبازێکی ئابووری یان وەکوو ئایدۆلۆژیای بۆرژوایی، بەڵکوو وەکوو تەکنۆلۆژیاکانی دەوڵەت بایەخی بە لیبرالیزم و نیئۆلیبرالیزم ئەدا.

لەگەڵ ئەوەشدا، نیشانەگەلێک سەبارەت بەوەی کە کەڵکەڵە توێژینەوەیییەکانی پێشتر لە دەوڵەتی مۆدێرنی رۆژئاوایی بەرەو رۆحانییەت(مەعنەویەت) وەکوو فۆرمێک لە بەرەنگاری دوور کەوتووەتەوە، بوونیان هەیە. بەم پێیە لە چاوپێکەوتنێکدا کە لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٩دا بەرێوەچوو بەڵام هەتا ساڵی ٢٠١٨ بڵاو نەکرایەوە، ئەو جیاوازی لە نێوان رۆحانییەت و ئایین دادەنێ و رۆحانییەت وەکوو «بوون بە شتێکی تر بێجگە لەوشتەی کە ئێستا کەسێک هەیە» و وەکوو ئیمکانییەتی سەرهەڵدان بە دژی پێگە و هەڵوێستی سووژە کە لە لایان دەسەڵاتی سیاسی، ئایینی و هی ترەوە دیاری کراوە، پێناسە ئەکات. ئەو لە درێژەدا پێی وایە کە هەموو گۆڕانکارییە مەزنە سیاسی، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیەکان لە

بزاڤە ڕۆحیەکانەوە پەیدا بووگن.[٣٣] هەروەها فۆکۆ لە گفتۆگۆی ١٩٧٨ی خۆی لە گەڵ گرووپێک لە مامۆستایانی زێن (Zen) لە پەرەستگەی سیۆنجی، ڕایگەیاند کە کۆتایی ئیمپریالیزمی ڕۆژئاوایی، هاوکاتە لە گەڵ قەیران لە فەلسەفەی ڕۆژئاواییدا، ئەگەر کۆتایی سەردەمی فەلسەفەی ڕۆژئاوایی نەبێ.[٣٤] ئەستەمە هەڵسەنگاندنی بۆ بکرێ کە ئاخۆ ئەمە شتێک فرەتر لە دەربڕینی ڕێزێک بۆ خانەخوێکانی بووە، بەڵام ئەوەی کە سەبارەت بەم لێدوانانە زۆر ماناداره، ـ لانیکەم لە ڕوانینێک بۆ دواوە ـ قسەکانی دواتریەتی کە دەڵێ ئەم قەیرانە لە ئەندێشەی ڕۆژئاواییدا، پەیوەندیی بە چەمکی ڕۆژئاوایی شۆڕشەوە هەیە. ئەو لە درێژەدا دەڵێ، ئەم ئایدیایە لە شۆڕش لە ساڵی ١٧٨٩وە بە سەر مێژووی ئەورووپادا زاڵە؛ بەڵام لە دەیەی ١٩٧٠دا لە گەڵ دەرکەوتنی ڕەوتی ناشۆڕشگێڕانەی وەکوو یۆرۆکۆمۆنیزم، خەریکە لە نێو دەچێ.[٣٥] لە درێژەدا دەڵێ لە پەیوەندی لە گەڵ دونیای نائەورووپیدا، فەیلەسووفەکان، دەبێ خۆیان لە پێشبینیی(پێغەمبەرانەی) ئایندە شیمانەکراوەکان ببوێرن، چ بگات بەوەی کە دیاری بکەن کە دەبێ چ بکرێ. ئەو پێی وایە لە باتی ئەوە، فەیلەسووفەکان دەبێ لەوە بدوێن کە لە ئێستادا چی ڕوو دەدات (ce qui se passeactuellement)، هەروەها دەڵێ هەر چەشنە فەلسەفەیەکی داهاتوو دەبێ لە دەرەوەی ئەورووپا یان لە دەرەوەی بەریەککەوتنی نێوان ئەورووپا و نائەورووپا لە دایک بێت.[٣٦]

لێرەدا جارێکی تر ئەو بیرۆکەیەی فۆکۆ دێتە پێش کە ئەبێ فەیلەسووفەکان سەرقاڵی سەردەمی ئێستا بن. لە هەمووی گرینگتر ئەو هەروەها پێی وابوو ئەوان دەبێ سەرنجێکی فەیلەسووفانەی فرەتر بە جیهانی نارۆژئاوایی بدەن.ئەم قسانە پێمان دەڵێن ئەگەرچی بیرۆکەی شۆڕش لەوانەیە لە حاڵی لەدەست دانی هێزی خۆی لە ئەورووپا بێت، دەبێ وریای فۆڕم و جومگەبەندییەکانی نارەزایەتی و سەرهەڵدان لە بەشەکانی دیکەی جیهان بین. لە ڕاستیدا ئەمە هەر ئەو شتەیە کە فۆکۆ چەن مانگ دوای شۆڕشی ئێران دەیویست لێکۆڵینەوەی لەسەر بکات.

فۆکۆ لە ڕاگەیاندراوێکی کورتدا، لەگەڵ ڕاپۆرتەکانی لە ڕۆژنامەی کۆرێیرەدێلا سێرا، ئەم چەشنە لە لێکۆڵینەوەی بە «ڕۆژنامەگەری ئایدیاکان» وەسف کرد و، لە درێژەدا وتی «ئەبێ لە کاتی لە دایک بوونی ئایدیاکان و تەقینەوەی هێزەکەیاندا ئامادە بین؛ نەک تەنها لەو کتێبانەی کە باسی ئەو ئایدیایانە دەکەن، بەڵکوو لەو ڕووداو و کێشمەکێشانەی وا ئەو ئایدیایانە هێزی خۆیانی تێدا ئاشکرا ئەکەن».[٣٧]

ئەم شارەزاییە لە تایبەتمەندیی جوگرافی و مێژوویی چەمکە ئەورووپییەکانی دەوڵەت و شۆڕش، هەروەها لە دەقەکانی دیکەی ئەم قۆناغەدا دەردەکەوێ. لە «فەلسەفەی شیکاریی سیاسەت»دا، و هەروەها لە وتارێکداکە لە ژاپۆن پێشکەش کرا، فۆکۆ هەندێ ڕوونکردنەوەی دیکەی لە سەر چەمکی فەلسەفیی ڕۆژئاوایی شۆڕش باس کرد کە لەوانەیە بتوانێ بۆ تێگەیشتن لە فۆکووسی ناوبراو لە سەر ئێران یارمەتیدەر بێ.ئەو ئەم بانگەشەیە کەکۆتاییەکانی سەدەی بیستەم، وەکوو کۆتاییی سەردەمی شۆڕش ناودێر دەکات، وەکوو بابەتێکی جێگەی

> **بەهەرحاڵ نابێ لە یادمان بچێت کە فۆکۆ نەک وەک ڕێبازێکی ئابووری یان وەکوو ئایدۆلۆژیای بۆرژوایی، بەڵکوو وەکوو تەکنۆلۆژیاکانی دەوڵەت بایەخی بە لیبرالیزم و نیئۆلیبرالیزم ئەدا**

پێکەنین ڕەد ئەکاتەوە و بەڵگە دەهێنێتەوە کە کۆتاییی زاڵبوون، یان قۆرخکاریی ئایدیای شۆڕش، بە سانایی خۆی لە گەڕانەوە بۆ سیاسەتە ڕیفۆرمیستییەکاندا نابینێتەوە؛ ئەو باسی لەوەکرد کە ئەوەی نارەزایەتیی ڕۆژ(سەردەم) پیشانی ئەدات، خەباتکردن بە دژی هەمان حەقیقەتی دەسەڵاتە، واتە لەگەڵ بەکارهێنانی پەتیی ئەو دەسەڵاتە هەڵناکات.[٣٨]

بە واتایەکی دیکە، نووسینەکانی فۆکۆ لە سەر ئێران، ئیدەی دەوڵەتی ئیسلامیان هەر بەو ئەندازەیە دەسەلماند کە وتارەکانی کۆلێژ دۆفرانس، نیو لیبرالیزمیان وەکوو سیستمێکی دەوڵەتی؛ بەپێچەوانەوە ئەو نووسینانە بەوردی ئاماژە بە ڕێگای داهێنەرانە بۆ شیکاری و ڕەخنەی هەردووکیان ئەکەن. بەو جۆرەی کە خۆی لە نامە سەرئاوەڵاکەی بۆ مەهدی بازرگان دەڵێ: «لە لێدوانی دەوڵەتی ئیسلامیدا، بۆچی خێرا گومان لە ئاوەڵناوی ئیسلامی دەکرێ؟ وشەی دەوڵەت خۆی لە خۆیدا بۆ بزواندنی وریاییی کەسێک بەسە».[٣٩] هەروەها، شرۆڤەی فۆکۆ لە نیۆلیبرالیسم، شێوازێکی ناراستەوخۆ بۆ سەلماندن و دانپێدانانی نییە، بەڵکوو ڕێگایەکی تازە بۆ ڕەخنەگرتن لێی، وەکوو تەکنۆلۆژیای حکوومەت نەک ڕێبازێکی ئابووری یان ئایدۆلۆژیایەکی سیاسی، دەکاتەوە.

ئەوەی وتارەکانی فۆکۆ لە سەر نیۆلیبرالیزم، بە ڕوانگەکانی لە سەر ئێران و ژاپۆن ئەبەستێتەوە، نەک تەنها کەڵکەڵەی فەلسەفیی ناوبراو بۆ سەردەمی ئێستا و هۆگری بە فۆرمە جیاوازەکانی حکوومەتمەندییەوەیە (governmentality)، بەڵکوو هەروەها پێشنیارەکەی سەبارەت بە چەمکی مۆدێرنی

> دەبێ وریای فۆرم و جومگەبەندییەکانی نارەزایەتی و سەرهەڵدان لە بەشەکانی دیکەی جیهان بین. لە ڕاستیدا ئەمە هەر ئەو شتەیە کە فۆکۆ چەن مانگ دوای شۆڕشی ئێران دەیویست لێکۆڵینەوەی لەسەر بکات

شۆڕش (و بە شێوەیەکی بەربڵاوتر کۆی فەرهەنگی دەستەواژەی شۆڕشگێرانەی مارکسیست ـ لێنێنیست) چەمکێکی کاربوردیی جیهانی نییە؛ بەڵکوو دیاردەیەکی تایبەتی جۆگرافیایی و مێژووییە. نووسین لە سەردەمێکدا هەردووک دیاردەی ئیسلامی سیاسی و دەوڵەتی نیولیبراڵ، لە هەرەتی تەقینەوە لە سەر گۆڕەپانی مێژوویی جیهانی بوون، هەروەها نووسین نزیکەی ١٠ ساڵ بەر لە مەرگی خێرای سۆسیالیزمی ڕاستەقینەی مەوجوود و مارکسیسم ـ لێنێنیسم وەکوو هێزی سەرەکیی سیاسی، ناتوانین ئافەرین بۆ تیژبینیی فۆکۆ لە هەمبەر بینینی ئەو شتەی لە سەردەمی ئێمەدا بێ وێنەیە، نەکەین.

٣. فۆکۆ، ڕەچەڵەکناسی، ڕۆژهەڵاتناسی

بێگومان نوسراوەکانی فۆکۆ لە ڕۆژگاری خۆیدا ڕەسەن و داهێنەرانە بوون؛بەڵام ئاخۆ چل ساڵ دواتریش هێشتا بابەتیانەن؟ ئەکرێ ئەم پرسیارە بە شێوەیەکی سوودمەند بکرێ بە دوو بەشەوە: لە لایەکەوە ئەم پرسیارە کە ئاخۆ فۆکۆ لەو کێشە و داوانە خۆی بە دوور گرت کە ئیدوارد سەعید پێی دەگوت ڕۆژهەڵاتناسی و ڕەخنەی لێدەگرت، لە لایەکی دیکەوە ئاخۆ نووسینەکانی فۆکۆ لە سەر ئیسلام و لە سەر ڕۆژهەڵات و هەروەها نووسینی ئەوانەی دیکە کە بانگەشەی پێڕەوی لە مێتۆدی فۆکۆ دەکەن، لە گەڵ پێویستییەکانی میتۆدی ڕەچەڵەکناسیی ناوبراو، دێنەوە.

لە یەکەم دەرخستندا واپێدەچێ، فۆکۆ ئارەزوویەکی زۆری بۆ ناسینی لایەنە نوێیەکانی شۆڕشی ئێرانی هەبوو. لەوکاتەدا خودی ئیدەی سەرەکیی ڕۆحانییەتی(spirituality) سیاسی،

وەکوو ناسیکۆلار یان نا سیکۆلاریست، شێوازی مۆدێرنی سـووژە بوون یان ئاژانسی سیاسی، (ئەگەر دژوازییەکی ئاشـکرا نەبێ بەوجۆرەی کە فۆکـۆ بە روونی لێی شـارەزا بـوو)، لە ئاتەیویسـم(باوان خوازی، بنچینەخوازی) ی پارێزکارانـە دەچوو. لە دەیەکانـی دواتردا، جیهان خـووی بـە شـێوازی جۆراوجۆری سیاسـیی نوێ، یان ئایینی بە سیاسـی کراو و ئاژانسـی ئایینـی، لە ڕەوتـە جیاوازەکانی ئیسـلامی سیاسـییەوە هەتـا نەتەوەخوازیی هیندوو لە هێندسـتان، نیۆکۆنفۆسیسـم لە چینی پاش ساڵی ١٩٨٩، هەروەها ژیانەوەی شەڕی سـاردی کلێسـە نەتەوەییەکان لە ئەورووپای رۆژهەڵات گرتووە.

بـەم پێیە پێویسـت بـە وتـن ناکات کـە فۆکۆ بەهەرحـاڵ لە ڕێبـازی خۆی بۆ خوێندنەوەی مێژووی ئایدیا نارۆژئاواییەکان، لە سەر ڕێگای دروست بوو. ئەمە ئیمە بەرەو پرسـیاری رۆژهەڵاتناسـی پەلکێش ئەکات. بێهرووز قەمەری تەبریزی بانگەشـە دەکات کە فۆکۆ هەربەو جۆرەی کە ماتریالیسـمی دیالێکتیکی مارکسیستی ڕەد کردەوە، خۆی لە کێشەکانی رۆژهەڵاتناسـیی فەلسەفی بە دوور گرت،[٤٠] بەڵام لەوانەیە لەمبارەوە شک و گومان هەبێت. ئەگەر چی بەشـێکی زۆری کتێبـی «The order of things»ی فۆکـۆ، لەوانەیە بە گشتی وەکوو ڕەخنەی زمانناسی ببیندرێ،(هەروەهـا لـە ڕێـگای بەرفراوان کردنی رۆژهەڵاتناسـی فەلسـەفی) نە لێرە و نە لە هێچ شـوێنێکی دیکـەدا فۆکۆ، هێچ جـۆرە نرخاندنێکی ڕەخنەگرانە بۆ زانسـتی رۆژهەڵاتناسەکان ناکات کە وەکوو بەشێک لە ئەندێشـە و وێنای جۆگرافیایی دەریدەبڕێت، ئـەم غیابـی کاردانـەوە (Reflection) بـە تایبـەت لە نووسـراوەکانی ئێرانیدا ئاشـکرا دەبێـت. یەکەم، بـڕوای مێژوویـی فۆکۆ بە ڕۆحانییەتێکی ئیسـلامیی ئێرانیی شـیعەی لەبنەڕەتداهەمیشـەیی (timeless) شـاراوە، کە شـیمانەی ئەوەی لێ دەکرا سەرچاوەی پێناسەکراو، بە مەبەستی دژایەتیی هەرچەشنە دەسەڵاتێکی دەوڵەتی لە سەرەتای مێژووەوە لـە بەردەسـت دەخات،[٤١] ئاشـکرا کردنی کاریگەریـی رۆژهەڵاتناسـێکی بـە هێز، بە تایبەت هانری کەربۆنە، واتە کەسێکە لە زۆر لایەنەوە نموونەیەکی ویترینی (ناو جامخانە) رۆژهەڵاتناسی فەلسـەفییە.[٤٢] دووەم، جۆرج ئیسـتات بەڵگـەی هێناوەتەوە کـە خودی چەمکی ڕۆحانییەتی سیاسـی، پیشـاندەری گەڕانەوە بۆ ڕوانگەی رۆژهەڵاتناسـەکانە، کە پێیان وایە ئیدە(ئاینییـە)کان وەکوو هۆکاری بڕیـاردەری کـردەی کۆمەڵایەتیـن.[٤٣] لە حاڵێکـدا لەوانەیە ئەمە زلکردنەوە یان زیادی سادەکردنەوەی ڕوانگەی ڕاستەقینەی فۆکۆ بێـت، بەڵام لەوانەیە کەسـێک جەختی ئەو لەمـەڕ بەکارهێنانی فاکتـەرە ئاینییە پێش مۆدێڕنـەکان، بـۆ شـرۆڤەی دیاردەیەکـی سیاسـی و کۆمەڵایەتیی هاوچـەرخ، بخاتە ژێر پرسـیارەوە. سـێهەم ڕەنگە گرینگتر لە هەمووی، خودی فۆکـۆ، هێچ کات بۆچوونی جۆگرافیایی رۆژهەڵاتناسـیی نەخسـتە ژێر پرسیارەوە.

سەرەڕای هۆگریی ناوبراو بە پرسیارەکانی پەیوەندیـدار بـە شـوێن و جوگرافیـا، لە سەرتاسـەری کتێبی «the order of things» و کارەکانی دیکەیدا، بە شـێوەکی گشـتی و بێ دوودڵی، دەسـتەواژەی رۆژئـاوا، (the west) وەکوو شوێنێکی بە ڕواڵەت شارستانی بەڵگەنەویسـت و، بەهەمان ڕادەش بێگومان رۆژهەڵاتێکی گشتی و تارادەیک ئوستوورەیی، وەکوو ئەویدیـی رۆژئاوا دادەنـێ. بەم پێیە، بەناوبانگترین، پێشەکیی کتێبی«the order of things»، فەرهەنگێکی هەڵبەسـتراوی چینی بـە نـاوی (The Celestial Emporium of Imperial Wisdom) دەناسێنێ کە لە دەقێکی کورتـی خۆرخە لووئیس بۆرخێسـدا وەکوو ئاشـکراکردنی هێترۆتۆپیای (heterotopia)

ســـەرڕۆیی دەردەکـــەوێ و، لەوانەیە لاواز کردنی هەمان لۆجیکی پۆلێنبەندیی ڕۆژئاوایی بێ کە لەناو دەقی سەرەکیی کتێبەکەدا باسی لێکراوە. هـــەر بەم پێیە جیاوازی دانانی فۆکۆ لە نێوان ScientiaSexualisو Ars Eroticaی ڕۆژهەڵاتـــی پێش مۆدێرن، لەبەرگی یەکەمی مێژووی سێکســـواڵیتە، وەکوو ڕۆژهەڵاتناسی نارەخنەگرانــە، بەشـــێوەیەکی بەربڵاو تانەی لێـــدراوە. واپێدەچێ ناوبراو پەرەســـتگەکانی ژاپـــۆن و شـــەقامەکانی ئێرانـــی وەکـــوو هێترۆتۆپیاگەلێـــک (hetrotopias) دەبینـــی کـــە هەندێ لە بنچینەییتریـــن گریمانەکانی مۆدێرنیتە یـــان وردتر بلێیـــن عەقڵانییەتی سیاســـیی مۆدێرن و ســـێکۆلاری ڕۆژئاوایی تووشی گومان و چالێنج ئەکەن.

بەهەرحاڵ تایبەتمەندیی ڕۆژهەڵاتناسیی دیکەی بیـــرورای فۆکۆ لەســـەر ئیســـلامی شـــیعەی ئێرانـــی هەیە کـــە وەک دەگوترێ ئەگەر بێکەڵک نەبـــن لانیکەم باویان نەماوە. ئەمە شکستی جددیی ناوبراوە لە پرسیارکردن سەبارەت بەم پرسە، کە ئاخۆ لەوانەیە جیهانی ئیســـلام، هیچ چەشنە تازەگەری و دابڕانێکی ئێپیستمۆلۆژی، بەو جۆرەی کە لە کۆنینەناسی (archaeology)ی زانســـتیی ڕۆژئاواییەکەی دەخرێتەڕوو، ناســـێبێ. تەنانەت ئەگەر ناوبراو پرســـیاری کـــرد، ئاخـــۆ دەبێ کەســـێک لە شۆڕشـــی ئێراندا لەدایکبوونی شـــتێکی تازە بەجێگای گەڕانەوەی شـــتی کۆن ببینێ؟[۴۴] ئەو دەیویســـت ئیســـلامی ئێرانیی شـــیعە، وەکوو گشـــتێکی نەگـــۆڕی یەکپارچە ببینێ و بە شـــێوەیەکی جددی ئیمکان و شیمانەی هەرچەشـــنە گۆڕانکاریی گـــەورەی لەبەرچاو نەگرت، چ بـــگات بەوەی کە بەدواداچوون بۆ وردەکاریی ئەم گۆڕانکارییانە بکات. کەوابوو بۆ نموونە، بە بێدەنگی بەســـەر تەواوی مێژووی سیاسیی بوونی ئیسلام لە ئێراندا، ـ بابەتێکی ئاڵۆز و هێشتاش کەم ناسراو ـ تێپەڕی کە بە شۆڕشی مەشرووتەی ١٩٠٥ دەستی پێکرد و لـــەودا ڕێژەیەکی بەرچاو لە مەلاکان دەوریان گێڕا.

هەڵبـــەت پەیوەندیدارتریـــن دەق کـــە ئەیتوانـــی پەیوەندیی بـــە بابەتەکەی ئێمەوە هەبـــێ، کتێبەکـــەی ١٩٧٢ی خومەینـــی لە ســـەر حکوومەتـــی ئیســـلامییە، کەلەودا چەمکـــی ویلایەتـــی فەقێی ناســـاند؛ بەڵام ئەم کتێبە هێشـــتا بۆ ســـەر هیـــچ زمانێکی ڕۆژئاوایـــی وەرنەگێردرابـــوو و تەنانەت لە نێو پســـپۆڕانی فیکری ئیسلامیی ئێرانی مۆدێرن، بەتـــەواوی نەناســـراوبوو.[۴۵] هەرچۆنێک بێت، فۆکـــۆ باســـی ئیدەکانی خومەینـــی ناکات ـ بەپێچەوانەی لێدوانە گشتییەکان و قسەکانی بۆ ڕۆژنامەنووسان[۴۶] و تەنها بە کورتی ئاماژە بە عەلی شەریعەتی دەکات ـ کەسێک کە تا ڕادەیەکی زۆر بە دروستی وەکوو مێعمارێکی سەرەکیی دەوڵەتی ئیسلامی بە مانای ناساندنی توخمێکـــی ڕۆحی بە ژیانی سیاســـی دیاری دەکات.[۴۷] ئەم لێدوانە کورتانە، ســـەبارەت بە نەفی کردنەوەی ئیدارە و لە ڕووی سیاسییەوە بێدەنگیی ئاخوندی شیعەی ئێرانی بە قازانجی ئایینـــی چەوساوەکان(موســـتەزعەفین)، کە چەمکێکە لە لایەن ئارمانە سۆسیالیستییەکانی عەدالەت و یەکســـانییەوە پاڵـــی پێوە دەنرێ وتەنانـــەت لایەنێکـــێ شۆڕشگێڕانەیشـــی هەیـــە، بە گوێرەی پێویســـت مافی خۆی بە کەســـایەتیی نـــوێ و ڕادیکاڵی شـــەریعەتی نادات. واپێناچی کە فۆکـــۆ ئاگادار بووبێ کە تازەگەرییەکانی شـــەریعەتی، بە شـــێوەیەکی ئاشکرا وەکوو کفر، لە لایان نزیک بە تەواوی ئاخوندە گەورەکانی ئێرانەوە بێجگە خومەینی مەحکووم کـــرا. دووبارە پێناســـە کردنەوەی ئیسلامی شـــیعە لە لایەن شـــەریعەتییەوە، نەک تەنها ڕادیکاڵ و بە شـــێوەیەکی ئاشکرا لـــە مارکسیســـت ـ لێنێنیســـت ئیلهامـــی وەرگرتووە، بەڵکوو شیعیســـم بەرەو ئاینێکی شۆڕشگێڕانە دەگۆڕێ، بابەتێک کە لەوە پێش هیچکات نەبینرابوو؛ هەروەها سەرەڕای هەموو

داواکارییەکانی پێداچوونەوە، فۆکۆ ڕۆحانییەتی شـاراوەی وەکوو ناوەنــدی ڕژیمی حەقیقیی ئێرانییــەکان دەبینێ.هەرچەنــد فۆکۆ دانی پێدادەنێ کە شــەریعەتیی نووســەری وەکوو فانۆن و ماسینیۆنی خوێندوەتەوە، واپێدەچێ بایەخێکی ڕواڵەتیی بە بابەتی «شــەرعیەتدان بە خۆ» (self-legitimations)ی شــەریعەتی دابێ وەکوو بانگەشــەی پێشتری کە دەیگوت یەکەمین ئیمامی شــیعە، وانەی یەکسانی و عەداڵەتی کۆمەڵایەتیی فێردەکرد.[۴۸]

کەوابــوو فۆکۆ ئەم باوەڕە دروســت ئەکا کەلەگەڵ پێشڤەچوونی تەکنۆلۆژیای مۆدێرنی ڕۆژئاوایی هیچ شتێکی بنەڕەتی لە کۆمەڵگای ئێرانی یان ژاپۆنی گۆڕانی بە سەردا نەهاتووە و، ئەمــەی کە لە بنەڕەتدا ڕێگا نەریتییەکانی بیرکردنەوە لە تەنیشت شێوازەکانی مۆدێرندا پێکەوە ئەژین بە گشــتی وەکوو بابەتێکی بە تەواوی ئەورووپی دەبینــرێ.[۴۹] ئەم وتە زۆر سادەکراوانە، ڕووناکبیرانی گەورە و گۆڕانکاریی شــێوازەکانیدیکەی نارۆژئاوایــی بیرکردنەوە، ئاشــکرایە ئاکامی هەردوو هۆکاری دینامیکی ناخۆیی خۆیــان و بەریەککەوتــن لە گەڵ فاکتەرەکانــی دیکە و نەک بە تەنها فاکتۆری ڕۆژئاوای مۆدێرن، پشت گوێ ئەخەن.

۴. ڕەچەڵەکناســیی پۆســت فۆکۆیی ئیسلام

بڕوای ئاشــکرای فۆکــۆ، ســەبارەت بەوەی کــە نەریتــی ڕۆژهەڵاتــی وەکــوو زێــن بوودیســم و ئیســلامی شــیعە، لە بنەڕەتدا هەمیشــەیی(timeless)، پێش مۆدێرن و یان نەگۆڕن، بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەر، لە گەڵ ڕوانگەی ڕەچەڵەکناسی و کۆنینەناسییەکەی خۆی و هۆگریی بە ئاشکرا کردنی پچڕپچڕی و دابڕان، دژ بەیەک و جیاوازە. لە شــوێنێکی دیکــەدا، ئەو بــە ئاشــکرا ڕایدەگەیەنێ کە ئامانجی ڕەچەڵەکناسی بە وردی دەرخستنی هەرچەشــنە ســیمایەکی ڕۆاڵەتیی شوناس، یەکیەتــی، یــان بەردەوامبوونــە، کــە لــە دەستەواژەی وەکوو نەریت یان نەتەوەدا خۆی دەبینێتــەوە.[۵۰] نابەدڵییەکی هاوشــێوە بۆ پاڵپشتی کردنی بوونی نابەردەوامی (گسست) لــە نەریتــە ڕۆژئاواییەکانــدا، هەروەهــا لە توێژینەوەیەکی تر دا کە ناوی ڕەچەڵەکناسی لە خۆی ناوە، لە لایەن تەلال ئەسەد، یەکێک لە کاریگەرترین بیردۆزانی هاوچەرخی جیهانی ئیســلامی مۆدێرنەوە دەرئەکەوێ. ئەســەد، (مرۆڤناســێک بە ڕوانگەیەکی لە ســەرەتاوە بەهێزی مارکسیســتی) بــە وەرچەرخانێکی فۆکۆیی چەشنەکان، بەرەو توێژینەوەی زانستی ڕەهبانی لە مەسیحییەتی سەدەکانی ناوەڕاست و پاشــان بەرەو شــرۆڤەی ڕەچەڵەکناسانەی چەمکە پۆست ڕۆشــنگەرییەکانی «ئایین» و «سیکۆلار» گوازرایەوە، هەردووی ئەم چەمکانە وەکــوو گرێــدراوی مێژوویەکی دەســەڵاتی ڕۆژئاوایــی(و ئارادەیەک کۆلۆنیاڵ) ئاشــکرا ئەکات.[۵۱] بە ســەرنجدان بــەم وەرچەرخانە، واپێدەچێ، ئەســەد کەسێکی شــیاو بۆ پەرە پێــدان بــە ڕێبازێکــی ڕەچەڵەکناســانەی پێگەیشــتوو، بۆ جیهانی ئیسلام بێت؛ بەڵام بە سەرسوڕمانەوە نووسراوە زۆرەکانی لە سەر بابەتە ئیســلامییەکان ئەم چاوەڕوانییە بەدی ناهێنێ. لە بەناوبانگتریــن کتێبیدا، «ئایدیای مرۆڤناســیی ئیسلام»، ئەســەد بە دژی دوو بۆچوون بەڵگە دەهێنێتەوە و مشتومڕ دەکات؛ ئــەم ئایدیایە کە ئیســلام، بــە پێچەوانەی مەســیحییەت، لە جەوهــەری خۆیدا خاوەن هێــزە، هەروەهــا ئــەم بۆچوونە کــە بوونی جیاوازیــی بەربــڵاو لە بیروڕا و پراکسیســی بســۆڵمانەکان، ڕیگریمان لێدەکا کە بتوانین هەر چەشــنە چەمکێکی شیکاریی یەکگرتوو لە ئیســلام ئاوا بکەیــن. وەکــوو جێگرەوە، ناوبراو پێشــنیار دەکات کە وەکوو نەریتێکی دیسکۆرسیڤ لە ئیسلام نزیک بینەوە.[۵۲] ئەم ڕوانگەیە، بە هۆی جەختی زیاد لە پێویســت، لە ســەر لایەنەکانی تیۆلۆجی و حقووقی، بە

زیانی توخمگەلی شاعیرانە و عیرفانی کە لە ژیانی ڕۆژانەی مسوڵمانەکاندا، بە درێژایی سەدەکان زۆر گرینگتر بوون، ڕەخنەی لێگیراوە؛[۵۳] بەڵام لێرەدا من دەمهەوێ بزانم ئاخۆ ئەم شیکارییانە، لە سروشتی خۆیاندا، بەو جۆرەی ئەسەد خۆی ڕایدەگەیەنێ، بەردەوام ڕەچەڵەکناسانەن. لە یەکەم دەرخستندا، بۆچوونی ئەو لەمەڕ نەریتێکی دیسکۆرسیو، واپێدەچێ لە گەڵ دووبارەبەرهەمهێنانەوەی ڕەچەڵەکناسیی/کۆنینەناسانەی پێکهاتە دیسکۆرسیڤەکان و دواتر، پراکتیسە دیسکورسیڤەکان لە سەر وشیاری تێگەیشتنی فەلسەفی و/یان مارکسیستی ئایدیاکان، ئایدۆلۆژییەکان یان بیروبڕواکانە؛ هەرچۆنێک بێت لە پشکنینێکی وەردتردا، دەردەکەوێ چەمکێکی کۆمەڵباوەڕانە (communitarian) بێت نەک چەمکێکی ڕەچەڵەکناسانە یان کۆنینەناسانە.[۵۴] ئەسەد بە سانایی دانی پێدادەنێ کە سەرچاوەی سەرەکیی هاندانی، فەیلەسووفی کۆمەڵباوەڕ(communitarian) مەک ئینتایر بووە؛ بەڵام ناوبراو بە بێدەنگی لەم ڕاستیە تێدەپەڕێ کە کۆمەڵباوەڕیی (communitarianism)، ناتوانێ بە سانایی (ئەگەر شتی وا بشێ)، لەگەڵ ڕوانگەیەکی ڕەچەڵەکناسانە خۆی بگونجێنێ و لە ڕاستیدا بە بەردەوامی ڕەخنە لە ڕەچەڵەکناسیی نیچە دەگرێ ـ ڕەخنەیەک کە لەوانەیە هەروەها بۆ کەڵکوەرگرتنی فۆکۆ لە نیچەش بیگوازێتەوە.[۵۵]

بە پێچەوانەوە، وا پێدەچێ سەرەڕای پێشنیارەکانی ئەسەد خۆی، کاراکتێری کۆمەڵباوەڕی ناوبراو، لە چەندین خاڵدا لە گەڵ ڕوونکردنەوەیەکی ڕەچەڵەکناسانەی پێگەیشتووی ئیسلامی مۆدێرن نەگونجێ. یەکەم، ئەسەد بە ئاشکرا نکۆڵی لە هەرچەشنە دابڕانێک لەم نەریتە دیسکۆرسیڤەدا دەکات: «بۆ ئامانجە شیکارییەکان، هیچ جیاوازیەکی بنەڕەتی...لە نێوان ئیسلامی کلاسیک و مۆدێرندا نییە».[۵۶] کەواتە واپێدەچێ کە ئەو هەمان شوناس و بەردەوامییەک کە ڕەچەڵەکناسیی فۆکۆ دەیهەوێ لە نێوی ببات، بە بنەما دەگرێ. دووهەم، ئەسەد پێی خۆشە جەخت بکاتەوە کە ئەم نەریتە دیسکۆرسیڤە ئیسلامییە، عەقڵانییە، بە تەواوی بە گوێ نەدان بە تێبینیی فۆکۆ، عەقڵ یان عەقڵانییەتی سیاسی، لەوانەیە خۆی لە پەیوەندییەکانی دەسەڵاتدا دەوری هەبێ.

سێهەم و تەنانەت سەیرتر، نیگەرانیی ڕەچەڵەکناسانەی ناوبراو سەبارەت بە دەسەڵات (power)، لە ڕوانگەی ئەم گێڕانەوەیە لە تایبەتمەندیی ئیسلام، دیار نامێنێ. ئەگەرچی ئەسەد بە ڕواڵەت لایەنگری لە پرسیارەکان لەمەڕ دەسەڵات دەکات، {بەڵام لە ڕاستیدا} بۆ ئەکتەرێکی ناچالاک و نەریتێکی نامۆ لە ژێر پەردەی ئۆتۆریتەدا دەیگۆڕێ: «پراکتیسێک ئیسلامییە، لە بەرئەوەی کە بە پێی نەریتە دیسکۆرسیڤەکانی ئیسلامەوە ڕێگاپێدراوە».[۵۷]

لەبیرمان نەچێ کە کەڵک وەرگرتن لە دەنگی پاسیڤ لێرەدا و جێگۆڕکێی وشەی دەسەڵات (power) لە گەڵ زاراوەی وەکوو ئۆتۆریتە(authority) و دەسەڵات پێدان (authorization)، دەلالەت یان ئاماژە بەوە دەکەن کە هەرچەشنە پەیوەندیی دەسەڵاتکە لە ناو نەریتی دیسکۆرسیڤی ئیسلامیدان، جێگای پەسەند و/یان ڕێگاپێدراون.

کەوابوو، وادەردەکەوێ، ئەسەد سوورە لە سەر ئەوەی، جەخت لە سەر عەقڵانییەت و ژیریی نەریتی گوتاری ئیسلامی بکاتەوە، چوونکوو دەیهەوێ دەسەڵاتی شاراوە لە هەناوی چەمکە تیۆرییەکانی ڕۆژئاواییدا ئاشکرا بکات. خۆی لە خۆیدا ئەمە لەوانەیە دژەژەهرێکی بەسوود بە دژی ئەم گریمانە تاک گەرایانە و/یان سێکۆلاریستییە شاردراوە بێت کە نەریتەکان جێگایەکیان بۆ بیرکردنەوە، گفتوگۆی عەقڵانی یان ئازادیی

تاکەکەسی تێدا نییە؛ بەلام واپێدەچی کە ئەسەد، لێرەدا خاڵی شیکاریی ڕەچەڵەکناسیی لە دەست دابێت. وەکوو ئەنجامێک، ناوبراو تێبینییەکی ڕەچەڵەکناسانەی زۆر بنچینەییتر لە دەست دەدات کە پێی وایە هەر فۆرمێک لە عەقڵانییەت یان ژیری، چ مۆدێرن بێت یان پێش مۆدێرن، چ سێکۆلار بێت یان ئایینی، لە ڕووی ناوخۆییەوە لە پەیوەندی لە گەڵ شێوازە تایبەتەکانی دەسەڵات لە ڕووی جوگرافیایی و مێژووییدایە. ئەمە ڕوونترین و ـ ناخۆشترین ـ کێشەی بەرچاو لە توێژینەوەی ئەسەد لە سەر بابەتی ڕەخنەی گشتی لە عەرەبستانی سەعوودی هاوچەرخدایە.[٥٨] ئەسەد نەک تەنها لێرەدا بە شێوەیەکی تەفرەدەرانە دەڵێ کە گوایە بەرپرسیارەتییەکی سوننەتی لە سەر تاک بە تاکی مسوڵمانەکان، سەبارەت بە ڕەخنە گرتن لە حاکمی سەربەخۆ، بوونی هەیە؛ بەڵکوو هەروەها بە تەواوی چاوی بە سەر ئەم ڕاستیەدا دادەخا کە عەرەبستان وڵاتێکی دیکتاتۆرییە کە لەودا ڕێبەرایەتیی ئایینیی کۆنەپارێز، دەزگایەکی دەوڵەتیی سەرکوتگەر، بە مەبەستی خنکاندنی هەموو چەشنە نارەزایەتییەک بە کار دێنێ. بە واتای سادەتر: ئەسەد دەیهەوێ چاوپۆشی لە تایبەتمەندیی هەرە گرینگی دەسەڵات بە قازانجی وێنەیەک لە سوننەتێکی هاوئاهەنگ و هاوئاوازانەی «گفتۆگۆی عەقڵانی» و «ڕەخنەی ئایینی» بکات و یان لە گرینگیی کەم بکاتەوە.

ئەم خواستە بۆ سنووردارکردنەوەی ڕەخنەی ڕەچەڵەکناسی بە ڕەوتە ڕۆژئاواییەکان و، گەڕانەوە بۆ چەمکە کۆمەڵباوەر، لیبراڵ و/ یان مارکسیستییەکان بۆ جیهانی ئیسلامی، هەروەها دەتوانرێ لە ناو ئەو کەسانەش دا ببیندرێ کە خۆیان بە شوێنکەوتووی فۆکۆ دەخوێننەوە . بۆ نموونە چەندین نووسەر، سەبارەت بە سێکسواڵیتە لە جیهانی ئیسلامی مۆدێرندا دەنووسن، سەرەڕای ئەوەی کە تەنانەت بە ڕواڵەت لایەنگری لە نووسراوەکانی فۆکۆ دەکەن، لە سەر گەڕانەوە بۆ پۆلێنبەندییەکانی «سێکسواڵیتەی بۆرژوایی» و «سەرکوتی ویکتۆریایی» سوورن، تەنانەت سەرەڕای ئەوەی فۆکۆ بە ئاشکرا بەڵگەی هێناوەتەوە کە توێژینەوەی سێکسواڵیتەی مۆدێرن، پێویستی بە فەرهەنگۆکێک هەیە کە لە چەمکی مارکسیستی «چین» (class) و، ئەوەی سەردەمی ویکتۆریا بە جێگای گوتاری سەرکوتکراو سەبارەت بە سێکس بەرهەمی هێنا، وردبینانەتر بێت.[٥٩] بە ڕێژەی جیاواز ئەم مەسەلەیە بۆ لێکۆڵینەوەی نووسەری وەکوو جۆجێف مەسعەد، خالید ئەلڕوەیب و ئەفسانە نەجم ئابادیش بە ڕێژەی جیاواز ڕاستە.[٦٠] (کە ئەگەر وانەبێ جێگای ڕیزە) ئەمانە و نووسەرانێکی دیکە کە حەز دەکەن بگەڕێنەوە بۆ دەرکەوتەکانی ئایدیۆلۆژی وەکوو شێوێنەری ڕاستییە کۆمەڵایەتیە ئۆبژێکتیڤەکان؛ چین (class) وەکوو دیاریکەری پێناسەی لایەنەکانی مۆدێرنیتە و، دەسەڵات (power) کە لەزاتی خۆیدا سەرکوتگەرە ـ هەموو خاڵەکان بە شێوەیەکی سیستماتیک و بنەڕەتی لە لایەن فۆکۆوە ڕەخنەیان لێگیرا.

بە کورتی گەڕانەوەیەکی نەخوازراو، بۆ گریمانەیەکی سێکۆلاریستی و مۆدێرنیستی بۆچوونی مارکسیستی و/یان ئۆمانیستی، کە بە شێوەیەکی سیستماتیک و ئاشکرا لە لایان فۆکۆوە ڕەخنەیان لێگیراوە؛ بە هیچ شێوەیەک تەنها بۆ ڕەخنەگرانی بۆچوونەکانی ئەو سنووردار ناکرێتەوە؛ هەروەها واپێدەچێ ئەم ڕەخنەیە لە نێو نووسەراندا کەسانێکیش دەگرێتەوە کە خۆیان بە شوێنکەوتەوی ئەو دەبێنن. بەم مانایەکە بە کردەیی کردن و بەڕۆژ کردنی بۆچوونەکانی فۆکۆ، بە سەرنجدان بە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بە بێ گەڕانەوە بۆ نەریتە باوەکانی بیرکردنەوە، تا ڕادەیەکی زۆر پرۆژەیەکی ناتەواوە.

دوا وته

فۆکۆ زیاتر هۆگریی بە ڕاپەڕینی ئێران هەبوو هەتا شۆڕشی ئیسلامی و هەروەها بە لایەنە ڕۆحییەکانی بەرخودان بە جێگای فۆرمە ئیسلامییەکانی دەوڵەت. لە ڕاستیدا خولیای هەمیشەییی ئەو، بە فۆرم و شێوازەکانی دەوڵەت و ڕەخنە گرتن لێیان، ڕێگری لە هەرچەشنە یۆتۆپیاخوازییەکی خۆجێیی، سەبارەت بەمەی دوایی دەکات. ئەگەر سەرزەنشت نەکردن بە مەبەستی پەسەند کردن هەڵە نەبێ، ئەوە کەس ناتوانێ فۆکۆ بە هۆی هاوسۆزی نارەخنەگرانە یان هیوا و هومێدی یۆتۆپیایی بۆ ڕێژیمی تازە لە ئێراندا، تاوانبار بکات. هەروەها باسەکانی لە سەر نێئۆلیبرالیسم، لەوانەیە لە مشتومڕ بە دوور بێ، بەڵام نابێ وەکوو پەسەند کردن بخوێنرێنەوە. بە پێچەوانەوە کاتێک کە هەردووکیان پێکەوە دەخوێنرێنەوە دەریدەخەن کە چەمکی شۆڕش، لە لایەن مارکسیستە هاوچەرخەکانی خۆی(هەوەها زۆرێک لە چەپەکانی ئەمڕۆشەوە)، وەکوو بابەتێکی جیهانی (لە ڕاستیدا لە ڕوانگەی فەرهەنگی و مێژووییەوە بە تایبەتی)، لە بەرچاو گیراوە. بەم پێیە ئەم نووسراوانە، داوامان لێدەکەن هەتا لە سەر تاقانە بوونی ڕووداوی شۆڕش لە ئێران ڕابمێنین، بە جێگای ئەوەی کە ئەو ڕووداوە بۆ دەستەبەندیی بەرواڵەت جیهانی، بەڵام لە کۆتاییدا ئەورووپاتەوەری دابەزێنین.

وتە گرینگەکانی فۆکۆ سەبارەت بە ئیسلام وەکوو ئایین یان نەریتێک، بەدەر لە ڕەخنە نییە: لە هەمووی گرینگتر و سەیرتر، وا دەردەکەوێ کە ناوبراو، کاتێ لە سەر ئیسلامی شیعەی ئێرانی دەینووسی، تایبەتمەندیگەلێکی وەکوو بە مێژوویی کردنی بەردەوام، دابڕان ونەبوونی بەردەوامی، تێکدانی شوناس کە «توخمی بنەڕەتیی» میتۆدەکانی خۆی واتەڕەچەڵەکناسی و کۆنینەناسی بوونی بە هەند وەرنەگرتبێ. هەروەها ئەگەر ئەو ڕەخنەگەلەی لە سەرەوە ئاماژەیان بۆ کرا، ئەسەدد، شوێن کەوتووەکانی و، ئەو هەوڵانەی دیکە بۆ جیهانی ئیسلامیش کە خۆیان بە فۆکۆوە ئەلکێنن بگرێتەوە، ئەوە لەوانەیە ئەم گریمانەیە بێتە ئاراوە کە مێژووی دروست یان بەردەوامی ڕەچەڵەکناسانەی جیهانی ئیسلامی مۆدێرن، هێشتا و بە زۆری ماویەتی بنووسرێ. ئەم بانگەشەیە لەوانەیە بە سەرنجدان بە کاریگەریی مەزنی فۆکۆ لە سەر بەشی توێژینەوەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و، لە زانستی کۆمەڵایەتی و مرۆییدا بە گشتی، سەیر بێت. دەبێ لە یادی نەکەین کە بەهەرحاڵ فۆکۆ بێگومان نەیدەویست کە چەمکە سەرەکییەکانی خۆی وەکوو چەمکی تیوریکی شیاوی کارپێکردن لە ئاستی جیهانیدا، بە کاربرێ، بەڵکوو فرەتر وەکوو ئامرازگەلێک بەمەبەستی تۆمار کردن و نووسینەوەی ئەزموون و ڕووداوی ئەگەر نە تاقانە لەڕووی جۆگرافیایی و مێژووییەوە، بوون. هەربەو جۆرەی کە خۆی جارێک باسی لێ کرد، سەرقاڵی پەرەپێدانی لێکۆڵینەوەیەک و نەک تیورییەک لە سەر دەسەڵات(power) بوو.[۶۱]

کەوابوو میتۆدێکی ڕەچەڵەکناسی بۆ جیهانی ئیسلام ـ و ڕەنگە نابێ ببێ ـ لە سەرەتاوە هەوەجێی بەم پرسیارە نییە کە ئاخۆ وڵاتێکی مۆدێرن یان لە حاڵی مۆدێرن بوونەوەی تایبەتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی، «دیسیپلینییە یان ئەوەی کە ئاخۆ سیاسەتەکانی «بایۆپاڵیتیکە»، بەڵکوو لێکۆڵینەوە لە سەر ئەوە بکەن کە ئاخۆ کێها بەش لە دانیشتوانی وڵات و لە کام گۆڕەپانی بەسەرهات و تاقیکردنەوە و لە چ کاتێکدا، بووگن بە ئۆبژەی حکوومەت و چ فۆرمگەلێک لە زانست ـ ئایینی یان هی دیکە ـ یان حەقیقەت، لەم پرۆسانەدا تێوەگلاون. هەندێ نموونەی شێوازی پێشوو، بە کۆلۆنی کردنی

میسـری تیمووتی میچێله، که ڕیفۆرمەکانی محەمەد عەلی وەکوو دیسـپیلین ئەناسێنێ و، هـەر بەم پێیـە، بەکۆلۆنـی کردن خۆی لـە خۆیدا، بـە بێ لەبەرچـاو گرتنی ئەوەی کـە ئاخۆ میسـر لەوکاتەدا لـە ژێر حوکمی داگیرکـەری راسـتەقینەدا بـوو یـان نا؛ و توێژینـەوەی گرینگی داریـووش ڕێجاڵی لە سەر ئەشـکەنجە لە ئێرانی مۆدێڕندا، کە ئەم پرسـیارە ئەوروژێنی کە چما ئەشکەنجە لە ناو کۆمەڵـگا ئینزیباتییەمۆدێرنەکاندا درێژەی هەیە، لە کوێ ـ لە دیدی فۆکۆوە ـ پێویستی بە سـزادانی بێ بەزەییانە و توند و تیژ، لە ناو چووە.[۶۲]

لێـرەدا ئاگادارکردنەوەیەکـی دووهەم لە نەفی کردنی فۆکۆ لە بابەتە گەردوونییەکاندا (universals) هەیـە. گرینگتریـن بابەتـی یونیڤێرساڵ لەم بوارەدا بێگومان دەوڵەتە؛ بەڵام ڕەخنەی فۆکۆ لێی، زۆرتر بە هۆی بێزاری لە دەوڵەتەوە نییە، هەمان ئەو نەفرەتەی کە زامۆرا و بێهرێنـت هەیانبوو؛ ئەمە لە پلەی یەکەمدا بابەتێکی میتۆدۆلۆژیکە. لە سـاڵی ١٩٧٦دا، پێی وایە کە سـەرنجدانی زیاد لە پێویسـت بە دەسـەڵاتی حوکمداریتـی هەڵکەوتوو لە هەناوی دەوڵەتدا، ڕێگریمـان لێدەکا لەوەی کـە بـە دوای فۆرمـە ناحکوومیەکانی ئەو هێزانەدا بگەڕێین کە لە شوێنی دیکە بە کار دەهێنرێـن.[۶۳] هەروەهـا فۆکـۆ لـە وتارە بەناوبانگەکەی لەسـەر حوکمداریێتی، بەڵگە دەهێنێتەوە کە دەوڵـەت وەکوو فاکتەر یان دامەزراوەی یەکگرتن، بابەتێکی دەرهەسـتی ئوسـتوورەییە، واتە بە تـەواوی خەیاڵییە.[۶۴] دواجار لە وانەکەی ٣١ی ژانوییەی ١٩٧٩ی دا، لـە پەراوێزی باس کردن سـەبارەت بەو بابەتەی کە خۆی پێیدەڵێ «فۆبیای دەوڵەت»ی هەندێ لە نووسـەران، فۆکۆ جارێکی تر باس لـە ئارەزووی خۆی سـەبارەت بە پارێزکردن لە مـەڕ هێنانە ئـارای تیۆرێک سـەبارەت بـە دەوڵـەت دەکات کە گوایـە ئەمە ژەمە خواردنێکە بۆ هەزم کردن ناشـێ و هەروەها ئارەزووی خۆی بۆ قسەکردن بە زاراوەی زیاتر پرۆسەی بە نەتەوەیی کردن (یان بە دەوڵەتی کردن) (étatization) دەردەبڕێ.[۶۵]

ئـەم بانگـەوازە بـۆ گـەڕان بـە دوای شێوازەکان، شوێنەکان و جومگەبەندییەکانی تـری هێز لە چاو هێـزی میری کە دەوڵەت بـەکاری دێنـێ لەوانەیە، هیـوا لێکراوترین تێبینی و بۆچوون بێ کە بە شێوەیەکی ئاشکرا یان لابەلا لـە نووسـراوەکانی فۆکۆدا هەیە، تەنانەت ئەگـەر لە کەیسـی ئێراندا بێت چ بگات بە وڵاتانی سەرەڕۆی دیکەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاسـت، بە هیچ جۆرێک بە ڕوونی ئاشکرا نییە کـە چ بەرهەمێکی دەبـێ. بەهەرحاڵ لەوانەیە ئەمە وەکوو دژەژەهرێک بۆ ئارەزووی بـەردوام بۆ «فووتێکـردن و گەورەکردنەوەی دەوڵەتـی عەرەبی» بە سـوود بێـت، وەکوو ئەوەی توێژینەوەیەکی بەناوبانگ پێشـنیاری دەکات؛[۶۶] یـان سوودبەخشـتر، لەوانەیـە یارمەتیمـان بـدات هەتا بـە وردی، ئەوەی کە لـە جیهانی ئیسـلامی مۆدێرندا تایبەتی مۆدێرنیتەیە و چ فۆرمگەلێک لە دەسـەڵات و زانسـت لە سـازکردنیدا بـە کارهێنراوە، دەستنیشـان بکەین بە بێ ئـەوەی لە داوی خۆ بەجیاواز زانینی ئیسلامی، کۆمەڵباوەڕی و یۆرۆسینتریسم بکەوین.

پەراوێز

*. میشـێل لیزینبێرگ لە بەشی خوێندنەوە فەلسەفی و ئایینیەکان لە زانکۆی ئامسـتێردام وانە دەڵێتەوە. ناوبراو چەندین وتاری لە سەر مێژووی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی جیهانی ئیسلام و هەروەها لە سەر مێژوو و فەلسەفەی زانستی مرۆیی بڵاو کردوەتەوە.

[1]. Michel Foucault, Daniel Defert, and Jacques Lagrange, Dits et écrits, 1954-1988 (Paris: Gallimard, 1994).

[٢]. کۆکراوەیێکـی بچووکتر لە ژێر ناوی Essential Writings لە سـاڵی ٢٠٠۴، لە سـێ بەرگدا بە زمانی ئینگلیزی بڵاو بوەتەوە: Pen-guin, 2004. Ditsetécrits ڕاست لە کاتێکدا بڵاو کرایەوە کە من دەمویست واز لە گەڕانی بێسوود لە مەڕ دەقی ڕیپۆرتاژەکانی فۆکۆ لە سـەر ئێران کە بـە زۆری بە زمانی ئیتالـی بوون، بهێنم. من پێشـتر توێژینەوەیەکم سەبارەت بەم نووسـراوانە لە ژێر ناوی

«دەسەڵات و ڕۆحانیەتی سیاسی: میشێل فۆکۆ دەربارەی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران» بڵاو کردووەتەوە، arcadia 33 (1998): 72-80. ڕوون نیە کە ئاخۆ دەقی Dits et écrits بە پێی چاپی سەرەکەی فەرەنسی فۆکۆیە یان پشتی بە وەرگێڕدراوێک لە ئیتالیاییەوە بەستووە. چاپی ئیتالیایی Taccuinopersiano Guerini, 1998) هەروەها وتارێکی بە ناوی ”Ritorno al pro-feta?“ تێدایە کە لە دەقی Dits et écrits دا نیە بەڵام بە زۆری لە گەڵ دەقی فەرەنسی «À quoi rêvent les iraniens» هەمان شتن: Dits et écritsIII: 688-694 .

[3]. Stuart Elden, personal communication, 31 May 2017.

[4]. Michel Foucault, François Ewald, Alessandro Fontana, and Michel Senellart, La Naissance de la biopolitique: Cours au Collège de France (1978-1979) (Paris: Gallimard/Seuil, 2004). English translation: Michel Foucault, Michel Senellart, Graham Burchell, François Ewald, and Alessandro Fontana,The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979(Basingstoke: Pal-grave Macmillan, 2008).

[5]. See, in particular, Daniel Zamora and Michael C. Behrent, Foucault and Neoliberalism (Polity Press 2015).

[6]. Foucault, Ditsetécrits III: 600-691.

[7]. Foucault, Ditsetécrits III: 749.

[8]. Foucault, Ditsetécrits III: 749.

[9]. Following the latter's highly idiosyncratic, and even downright ahistorical reading of Irani-an-Islamic intellectual history, Foucault tends to see mystical and esoteric Shiʻism as embody-ing a timeless Iranian spirituality. I will return to this point below.

[10]. BehroozGhamari-Tabrizi, Foucault in Iran (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016), 73.

[11]. cf. Foucault ,Dits et écrits I: 55.

[12]. Foucault, Ditsetécrits III: 692.

[13]. Foucault, Ditsetécrits III: 686.

[14]. Janet Afary and Kevin Anderson, Michel Foucault and the Iranian Revolution: Gender and the Seductions of Islamism
(University of Chicago Press, 2005), Introduction.

[15]. For a detailed argument, see Ghamari-Tabri-zi, Foucault in Iran, ch. 3.

[16]. Ghamari-Tabrizi, Foucault in Iran, 68ff. Cf. François Furet, Penser la révolutionfrançaise (Par-is: Gallimerd, 1978).

[17]. Daniel Zamora and Michael C. Behrent, eds. Foucault and Neoliberalism (Cambridge, UK: Pol-ity Press, 2015).

[18]. Foucault, Ditsetécrits III: 759.

[19]. Foucault, Ditsetécrits III: 745.

[20]. Foucault, Ditsetécrits III: 712-3, cf. 748.

[21]. Foucault, Ditsetécrits III: 703, 715, 746.

[22]. Foucault ,Dits et écrits III: 716.

[23]. Foucault et al., Naissance de la biopolitique, 23-4,The Birth of Biopolitics, 22.

[24]. Foucault, DitsetécritsIII: 783.

[25]. This absence should not, of course, be con-strued as an endorsement of any particular kind of government; Foucault's entire project seems pre-cisely to make visible liberalism as a technol-ogy of government rather than merely an economic doctrine. It may be worth keeping in mind that even Discipline and Punish: The Birth of the Prison was long seen as lacking any notion of resistance to dis-ciplinary power, even if Foucault unemphatically but unambiguously states that Bentham's panopti-con is not so much a reality as a "diagram of a form of power: its ideal form, […]abstracted away from all resistance" (Discipline and Punish: The Birth of the Prison (London: Penguin Books 1979), 205; emph. added).

[26]. See in particular, Christofferson, Foucault and Neoliberalism, 17; cf. Behrent, Foucault and Neoliberalism, 47; Zamora, Foucault and Neolib-eralism, 63.

[27]. Zamora and Behrent, Foucault and Neolib-eralism, 3.

[28]. Foucault, DitsetécritsIII: 532.

[29]. La Naissance de la biopolitique, 254ff.;The Birth of Biopolitics, 248ff.

[٣٠]. بۆ باسێکی بێ پەردە لە سەر کەیسی میسری مۆدێرن، کە هیچ شتێک بە ناوی «ئابووری» وەکوو گۆڕەپانی تایبەت یان ئۆبژەی زانست و دەوڵەت کە لە لۆژیکی پەتی ئابووریپێڕەوبکاتبوونیە،بڕوانە: Timothy Mitchell,. Rule of Experts (Oakland: University of Cali-for-nia Press, 2002)

[31]. Foucault ,Dits et écrits III: 714.

[٣٢]. هەرچۆنێک بێت، ئەو دیمەنێکی لەڕادەبەدەر گەش بینانە لە ئابووری ئێران لە دەیەی ١٩٧٠دا دەکێشێ،(کە لە ڕاستیدا کێشەی جیددی وەکوو هەڵئاوسان و زێدە مەسرەفی هەبوو)، ئەمە بێگومان بە دەر لە خواستێک بۆ بەربەرەکانێی ڕاڤە مارکسیستیەکان بوو کە هەژاری یان بێ ئەنوایی وەکوو هۆکارەکانی شۆڕشە چینایەتیەکان ئەناسێنێ.

[33]. ÉricAeschmann, "Quand Foucault s'enthousiasmait pour la révolteiranienne," L'Obs, 8 Feb-ruary 2018: 73-78.

[34]. Foucault ,Dits et écrits III: 620.

Sen-sibility of TalalAsad," in David Scott and Charles Hirschkind, Powers of the Secular Mod-ern: TalalAsad and His Interlocutors (Stanford University Press 2006), esp. 138-45; for Asad's reply, see 233-5.

[54]. For these anti-genealogical criticisms, see in particular AlisdairMacIntyre, After Virtue (Lon-don: Duckworth, 1981), ch. 9 and

Whose Justice? Which Rationality? (London: Duckworth 1988), ch. 2, 9.

[55]. Asad,The Idea of an Anthropology of Is-lam,15.

[56]. Asad,The Idea of an Anthropology of Is-lam,15.

[58]. TalalAsad, "The Limits of Religious Criti-cism in the Middle East: Notes on Islamic Public Argument," in Genealogies of Religion (Balti-more: John Hopkins University Press, 1993), 200-236.

[59]. Foucault,The History of Sexuality I: 17, 114, 123.

[60]. Cf. Joseph Massad, Islam in Liberalism (University of Chicago Press, 2015); Khaled el-Rouayheb, Before Homosexuality in the Arab-Is-lamic World, 1500-1800 (Chicago: Univer-sity of Chicago Press, 2005); AfsanehNajmabadi,Women with Beards and Men Without Mous-taches: Gen-der and Sexual Anxieties of Iranian Modernity (Oakland: University of California Press, 2005). Unfortunately, considerations of space preclude a fuller discussion of these works.

[61]. Foucault,The History of Sexuality, 92-102.

[62]. Timothy Mitchell,Colonizing Egypt (Cam-bridge: Cambridge University Press, 1988); Darius Rejali,

Torture and Modernity: Self, Society, and State in Modern Iran (Boulder, Colo.: West-view Press 1998).

[63]. Foucault,The History of Sexuality I, 87-91.

[64]. Foucault, Dits et écrits III: 655-6.

[65]. Foucault, La Naissance de la biopolitique, 78-9;The Birth of Biopolitics, 77.

[66]. NazihAyubi , Over-Stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East (Lon-don: I.B. Tauris, 1995). This study remains, however, within a political economy framework of state-society relations, class structure, modes of produc-tion, and the like.

[35]. Foucault ,Dits et écrits III: 620.

[36]. Foucault ,Dits et écrits III: 622.

[37]. Foucailt,Dits et ecrits III :707

[38]. Foucault, Dits et ecrits III: 545-7

[39]. Foucualt, Essential writtings 3: 44؛Ditsete-crits III: 781.

[40]. Ghamari-Tabrizi, Foucault in Iran, 65-68.

[41]. Foucault , Ditsetécrits III: 694

[42]. Thus, historian Claude Cahen has referred to Corbin's in uential1964 Histoire de la philos-ophieislamique as "disconcertingly ahistorical." Claude Cahen, Der Islam I (Fischer Welt-ge-schichte, Bd. 14, Fischer Verlag, 1968), 353; for more details, cf. Leezenberg (1998):82-3

[43]. Georg Stauth, "Revolutions in Spiritless Times: An Essay on Michel Foucault's Enquiries into the Iranian Revolution," International Sociol-ogy 6, no.3 (1991): 259 -280.

[44]. Foucault ,Dits et écrits III: 694.

[45]. For an English translation, see Hamid Algar, trans., Islam and Revolution I: Writings and Dec-larations of Imam Khomeini (1941-1980)(Berke-ley: Mizan Press 1981), 25-166

[46]. Foucault , Dits et écrits III: 691.

[47]. Foucault ,Dits et écrits III: 693.

[48]. Foucault ,Dits et écrits III: 693.

[49]. Foucault ,Dits et écrits III: 526, 681, 716.

[50]. See in particular Foucault, "Nietzsche, gé-néalogie, histoire" (Dits et écrits I : 141, 147-8), where he adds that historical sense has a "dissocia-tive" usage which "is opposed to history as conti-nuity or tradition" (153).

[51]. See, among others, "On Discipline and Hu-mility in Medieval Christian Monasticism" and "The Construction of Religion as an Anthropologi-cal Category," in Genealogies of Religion (Johns Hopkins University Press, 1993) and "What Might an Anthropology of Secularism Look Like?," in Formations of the Secular (Redwood City, Calif.: Stanford University Press, 2003).

[52]. TalalAsad,The Idea of an Anthropology of Islam, Occasional Papers Series (Washington, DC: Georgetown University Center for Contemporary Arab Studies, 1986), esp. 14-17.

[53]. See ShahabAhmed,What Is Islam? The Im-portance of Being Islamic (Princeton University Press 2016), in particular, 268-90.

[54]. For another critique of Asad's genealogy along these lines, see David Scott, "The Tragic